

DİVAN ŞAİRLERİNİN BİRBİRLERİYLE İLGİLİ MANZUM DEĞERLENDİRMELERİ

Menderes COŞKUN*

ÖZET

Bu yazının konusunu, klâsik Türk şairlerinin birbirleriyle ilgili manzum sözleri ve değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Şairler fahiye içerikli beyitlerinde kendilerini zihinlerindeki üstat şairlerle kıyaslamışlar ve çoğu kere etkileyici veya sanatlı bir ifade oluşturma hatırına kendilerini onlardan üstün görmüşlerdir. Ayrıca nazire olarak yazılan gazel ve kasidelerde, kendisine nazire yazılan şair, çoğunlukla övgüyle anılmıştır. Türk şairleri 15. asırdan sonra kendi şairliklerini övmek için klâsik Fars ve Arap şairlerinin yanı sıra Nevâî, Bâkî, Nâbî, Nefî, Neşâtî, Sâbit, Sâlim ve Nedîm gibi Türk şairlerini de üstat sembolü olarak kullanmaya başlamışlardır. 18. yüzyılda sayısı oldukça kabarmış olan şairleri değerlendirmek amacıyla Osmanzâde Tâ'ib, Seyyid Vehbî ve Erzurumlu Zihnî gibi şairler tarafından toplu şair değerlendirmeleri yapılmıştır..

Anahtar kelimeler:

Osmanlı Türk şairleri, değerlendirme, övgü, eleştiri, divan.

Klâsik Türk şairlerinin birbirleriyle ilgili değerlendirmeleri, tezkire yazarlarından modern edebiyat tarihçilerine kadar herkesin önemle başvurduğu kaynaklardan birisi olmuştur. Konuyla ilgili başka bir yazımızda belirtildiği gibi, şairler, hiciv, kıyaslama, övgü, övünme, tanıtma, iktibas ve sanat yapma gibi değişik sebeplerle, diğer şairleri, manzumelerinde söz konusu etmişlerdir.¹ Şairlerle ilgili değerlendirmelere, daha çok nazire olarak kaleme alınan kaside ve gazelerde rastlanılmaktadır. Bu şairlerin birçoğunda, kendisine nazire yazılan şairin adı zikredilmemiştir. Şairin adının anıldığı beyitlerin çok azında *tanzîr* veya *nazîre* gibi kelimeler kullanılmıştır. Nazire gazelerde, 17. asırdan itibaren şair adının yanında *pey-*

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/mencoskun@yahoo.com

¹ Menderes Coşkun, "Türk Divan Şairlerinin Birbirlerini Değerlendirme Tarzları" (yayıma hazır makale).

rev kelimesinin nispeten sıkça kullanılmaya başladığı göze çarpmaktadır. Meselâ, 18. asır şairlerinden Es'ad ve İshak Efendi, gazellerinden alınan aşağıdaki beyitlerde, Sâlim Efendiye *pey-rev*lik yaptıklarını söylerler:

Es'adâ *Sâlim Efendiye* idüp *pey-rev*lik
 Nazm-ı zîbânı *pesendide-i cumhûr* eyle²
 Pey-rev-i *Sâlim-i* sihr-âver olup çün İshak
 Nazmını reşk-dih-i *Vecdî-i* mağfûr eyle (İshak)³

Sâlim divanına bakılınca, onda yer alan “eyle” redifli gazellerden birisinin, Şeyhülislâm Es'ad ve İshak'ın yukarıdaki beyitleriyle aynı kalıpta yazılmış olduğu görülür.⁴ Yani Es'ad ve İshak, bu gazelleri Sâlim'e nazire olarak kaleme almışlardır. İshak'ın, Sâlim'le Vecdî'yi aynı beyitte söz konusu etmesinin de bir sebebi olabilir. Nitekim Sâlim ile Vecdî'nin divanlarına mukayeseli olarak bakılınca, Sâlim'in “selâm eyle” redifli gazelinesi, Vecdî'nin aynı redifli gazeline nazire olarak yazmış olduğu anlaşılır.⁵ Ayrıca, Sâlim'in kendi şiir tarzını överken adını andığı eski Türk şairleri arasında Vecdî'nin de yer aldığı hatırlanmalıdır.⁶

Divanlarda adı geçen şairlerin asıl kimliklerini tespit etmek bazen zordur. Aynı mahlâsı kullanan birçok şair olduğu düşünüldüğünde bu zorluk daha da ciddî hâle gelir. Meselâ, 17. asır şairlerinden Sâbit'in divanında, Sâlim adlı bir şair övülmektedir:

Sâlim-i sihr-âferîn-i nazma *pey-rev*lik muhâl
 Virme zahmet Sâbitâ ben zâra Allâh aşkına (Sâbit)⁷

Tuhfe-i Nâilî'de Sâlim mahlâslı on farklı şahsiyet vardır⁸ ve bunların en meşhuru 18. asır şair ve tezkirecilerinden Mirzazade Mehmed Sâlim'dir. Sâbit'in 1712'de vefat ettiği, Mirzazade Sâlim'in de 1688'de doğduğu öğrenilince, Sâbit divanında adı geçen şairin, Mirzazade olma ihti-

² Muhammed Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es'ad ve Divânı*, İstanbul 1997, s. 282.

³ Muhammed Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm İshak ve Divânı*, İstanbul 1997, s. 416

⁴ Adnan İnce, *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Divânı: Tenkidli Basım*, Ankara 1994, s. 395-96

⁵ Adnan İnce, *Sâlim*, s. 393; Ahmet Mermer, *Vecdî Divânı*, Ankara 2002.

⁶ Adnan İnce, *Sâlim*, s. 173: Bulsa Vecdî vü Hâletî n'ola - Nutk-ı pâkimle hâlet-i 'uzmâ

⁷ Turgut Karacan, *Bosnalı Alâ'eddin Sâbit, Divan*, Sivas 1991, s. 499

⁸ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı, Ankara 2001, I, 80

mali, mümkün hâle gelir. Nitekim Sâlim divanı incelenince, yukarıdaki gazelin, onun

Arz idüñ feryâdumı dil-dâre Allâh aşkına
İde şâyed merhamet ben zâre Allâh aşkına⁹

matlalı gazeline nazire olarak yazıldığı anlaşılır.

Aynı dilde şiir yazan ve aynı dönemde yaşayan şairlerin birbirlerini övmeleri zordur. Çünkü şair, herhangi bir Türk şairinin adını şiirinde kullanırken, üstatlığı klişeleşmiş olan Fars ve Arap şairlerine göre daha seçici ve bilinçli davranır. Bu bakımdan Türk şairlerinin söz konusu edildiği beyitler, edebiyat tarihçisi açısından önemlidir. Meselâ; Nef'î, Bâkî veya Yahyâ'nın şairlikleri söz konusu olunca, kimse Nedîm'in "Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdır - Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi"¹⁰ beytini hatırlamadan edemez. Bu çalışmada, önemini içeriğinden ziyade, söyleyenin kimliğinden alan bu gibi beyitlere ulaşılmaya çalışıldı. Ulaşılan beyitlerin çoğunun önemli biyografik bilgiler içermediği, zaten bilgi vermek maksadıyla da yazılmadığı söylenmelidir. Fakat bazı beyitlerde bilgi kırıntıları bulmak mümkündür. Meselâ aşağıdaki beyitlerin ilkinde, Sâbit, Nesîmî'nin ölüm şeklini söz konusu eder. İkinci beyitte Riyâzî, kendisinin Bâkî tarzını takip ettiğini, düşmanların ise Urfi ve Muhteşem gibi Fars şairlerini taklit ettiklerini söyler. Üçüncü beyitte Sâmî, Râşid'in İzmir'e ait nazım tarzının, Keşmir'inkinden daha daha güzel olduğunu iddia eder:

Çün *Nesîmî* edeb-i şer'e muhâlif esdi
Lâ-cerem postunu aldurdu idüp nâra fedâ (Sâbit)¹¹
Ey Riyâzî pey-revüz *Bâkî* gibi üstâdumuz
Düşmenün vâdîsi Urfi Muhteşem vâdîsidür (Riyâzî)¹²
Nazm-ı *Râşid* tuhfe-i pâkîze-i İzmir'dür
Hûbterdür Sâmîyâ bûy-ı gül-i Keşmir'den (Sâmî)¹³

Divanlardan malzeme arayan bir edebiyat tarihçisi için dikkat çekici olan bu ve aşağıdaki beyitlerin, şairler hakkında kesin hükümler vermek için kendi başlarına yeterli olmadıkları söylenmelidir. Meselâ, beyitleriyle

⁹ Adnan İnce, *Sâlim*, s. 405.

¹⁰ Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, Ankara 1997, s. 72.

¹¹ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 351.

¹² Namık Açıkgöz, *Riyâzî Divan'ından Seçmeler*, Ankara 1990, s. 18.

¹³ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Divân*, Ankara 2004, s. 524.

hâlâ hafızaları ve zihinleri süslemeye devam eden Şeyhülislâm Yahyâ ve Koca Râgıb Paşa gibi şairler, adına edebiyat tarihlerinde bile rastlayamadığımız bazı küçük şairlerden daha az zikredilmektedirler. Diğer taraftan, Yahyâ ve Râgıb hakkında methiye türünde müstakil manzumeler bulmak mümkündür. Meselâ, Subhîzade Azîz, gazellerinde adını hiç anmadığı Koca Râgıb Paşayı, onun sadarete çıkması münasebetiyle kaleme aldığı 34 beyitlik bir tarih manzumesinde methetmiştir.¹⁴ Şeyhülislâm Yahyâ hakkında da Sabrî ve Nâilî gibi şairler, methiyeler kaleme almışlardır. Methiye türündeki manzumelerde övülen kişinin edebî yönüyle ilgili değerlendirmeler de yer almaktadır. Meselâ Cinânî, arkadaşı Âzerî Efendinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyesinde, Âzerî'nin ince fikirli, söyleyişi açık bir şair olduğunu, Selmân-ı Sâvecî, Hâfız ve Nizâmî tarzında şiirler kaleme aldığını, bir saat içinde iki kaside yazabilecek kadar hızlı şiir yazabildiğini, muamma tarzında da şöhret sahibi olduğunu söyler. Cinânî bir beytinde de Âzerî'nin kendisini *Nakş-ı Hayâl* mesnevisinde yad ettiğini, kendisinin de onu *Riyâz-ı Cinân*'da andığını tevriyeli bir anlatımla ifade eder:¹⁵

Edâsı pâk idi tab'-ı selîmi nâzûk idi
Müsellemler olmuş idi ana şîve-i Selmân
Yazup bu bendeyi Nakş-ı Hayâle yâd itdi
Mahal degül mi ana cây ola Riyâz-ı Cinân
Ne bahre başlasa tab'ı serî idi gâyet
İki kasîdeyi bir sâ'at içre dirdi tamâm
Dimem ki fâris-i meydân-ı fûrs idi ancak
Çıkarmış idi mu'ammâda dahi feth ile nâm¹⁶

¹⁴ Sadık Erdem, *Subhî-zâde Azîz ve Dîvân'ı: İnceleme-Metin-Sözlük*, Isparta 2001, s. 191-194.

¹⁵ Âzerî, *Nakş-ı Hayâl* mesnevisinde Cinânî'den övgüyle bahseder ve mesnevîsini onun teşvikiyle kaleme aldığını söyler (Remzi Baykaldı, "Âzerî İbrahim Çelebi ve Nakş-ı Hayâl Mesnevisi", basılmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1994, s. 305-311). Cinânî de *Riyâz-ı'l-Cinân* adlı mesnevisinde Âzerî'yi anar ve onun isteği ve beğenisi sayesinde bu mesnevîyi kaleme aldığını söyler (Mahmut Şarlı, "Cinânî ve Riyâz-ı'l-Cinân'ı", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1994, s. 328).

¹⁶ Cihan Okuyucu, *Cinânî: Hayatı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara 1994, s. 206-209.

Hiciv ve methiye türündeki manzumelerin konu dışında bırakıldığı bu çalışmada, Osmanlı Türk şairlerinin özellikle gazel ve kasidelerinde birbirleriyle ilgili söyledikleri sözler, yüzyıllara göre ele alınacak, konunun boyutu ve önemi *kısmen* gösterilmeye çalışılacaktır.

Divanlarda Türk Şairlerle İlgili Değerlendirmeler¹⁷

14. asır şairlerinden Ahmedî, Dehhânî'yi divanındaki bir beyitte söz konusu eder ve 'Ey sevgili, Dehhânî senin lâl dudaklarını inci gibi şiiirle-riyle tasvir etmiş, şimdi Ahmedî gelsin ve onun şiiirinin cevabını versin de Dehhânî başka hayaller kurmaya başlamasın, yani kibirlenmesin.' der:

Dehhâni la'lûn vafına dür dökdi gelsün Ahmedî
Alsun cevâbın şî'rinûn ayruh hayâle düşmesün (Ahmedî)¹⁸

Ahmedî'nin kendisi de üstat kimliği ile 15. asrın ünlü şairi Şeyhî'nin divanına girmiştir. Şeyhî bir beytinde sultanın iltifatını ve desteğini görelî beri, kendisinin şairlik bakımından Ahmedî'yi geçip Selmân'a ulaştığını söyler:

Şeh kıldı kemâl-i nazarı Şeyhî sözine
Kim *Ahmedî* tavrın kodı Selmân'a irişdi¹⁹

Bu beyit, Ahmedî'nin 15. yüzyılda üstatlar listesine girdiğine ve Fars şairi Selmân-ı Sâvecî'nin şöhretinin de devam ettiğine işaret etmektedir.

15. ve 16. asır divanlarında adı geçen üstat timsal veya sembollerinden birisi Şeyhî'dir. Şeyhî nasıl kendisinin Ahmedî'yi geçtiğini söylediye, Necâtî de kendisinin Şeyhî'yi geride bırakıp Selmân'a yetiştiğini söyler. Bir beytinde Şeyhî'yi geçtiğini söyleyen Necâtî, başka beyitlerinde kendisini ona benzetmekten ve onu kendisinin üstatı olarak göstermekten çekinmez:

Kulun Necâtî'ye ideli şâhum iltifât
Şeyhî'yi kodı şîve-i Selmân'a kasd ider²⁰

¹⁷ Mesnevîlerdeki şair değerlendirmeleri için bkz: Menderes Coşkun, "Mesnevîlerde Klâsik Şairlerle İlgili Değerlendirmeler", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları: Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festschrift in Honor of Günay Kut, Essays Presented by Her Colleagues and Students* I, 27, 2003, ss. 313-368.

¹⁸ Yaşar Akdoğan, "Ahmedî Divânı ve dil hususiyetleri: gramer, sentaks, sözlük", basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979.

¹⁹ Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Ankara 1990, s. 273.

²⁰ Ali Nihat Tarlan, *Necatî Beg Divanı*, Ankara 1992, s. 218.

Husrev ideli himmet bîçâre Necâtî'ye
Şeyhî gibi eş'ârı hûb u hasen olmuşdur²¹

Billâhi Necâtî'ye bu lutf u atâyı gör
Şeyhî olalı şeyhi nazmı Hasen olmuşdur²²

Şiiri bilgi kaynağı olarak algılayan birisi için bu beyitler çelişkili görülebilir. Hâlbuki meselâ son beyitte, Necâtî'nin maksadı bir iddiasını ortaya atmak veya tevazu göstermek değildir. Onun için “Şeyhî” ve “Hasen” kelimeleriyle oynayarak sanatlı (cinas ve tevriye) bir söz söylemek daha önemlidir. Bu arada şair, söz konusu gazeli Şeyhî'ye nazire olarak yazdığını da ima etmiş olur.²³ Necâtî'nin “Şeyhî” redifli gazelinden de burada bahsetmek gerekir. Gazelin son beytinde, meşhur şair Şeyhî kastedilmiş olmalıdır:

Dir isem nazm-ı Necâtî'ye Nizâmî'ye mürîd
Umaram bulmaya sözümde yalanum Şeyhî²⁴

Şeyhî hakkında, Necâtî'nin dışında Câfer Çelebi, İznikli Hümâmî, Vafî, Münîrî gibi birçok şair, doğrudan veya dolaylı olarak övgü dolu değerlendirmeler yapmışlardır.²⁵ Meselâ, 15. yüzyıl şairi Diyarbakırlı Halîlî, halk arasında artık kendi şiirlerinin şöhret bulduğunu, bundan dolayı da Fethî ve Şeyhî'nin şiirden el etek çektiklerini söyler.²⁶ Karamanlı Nizâmî, şiirden anlayanlar benim şiirlerime baktıkları zaman Şeyhî'nin bana bir öğrenci olabileceğini söylediler, derken, Şeyhî'nin 15. yüzyıldaki şöhretine dolaylı olarak işaret etmektedir.²⁷ Rahîmî, aşağıdaki beyitte kendisinin Şeyhî gibi üstat bir şair olabilmesi için sultanın desteğine ihtiyacı olduğunu söyler:

İ'tibârın Husrevâ eyle Rahîmînün ziyâd
Ehl-i nazma tâ kıla Şeyhî gibi üstâdlık²⁸

²¹ Ali Nihat Tarlan, *Necatî*, s. 232.

²² Ali Nihat Tarlan, *Necatî*, s. 188; Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî*, s. 18.

²³ Bk. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî*, s. 123.

²⁴ Ali Nihat Tarlan, *Necatî*, s. 432.

²⁵ Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî*, s. 17-19.

²⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Makaleler: Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, haz. Mustafa Özkan, Ankara 1997, s. 474.

²⁷ Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî*, s. 18.

²⁸ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*, İstanbul 2004, s. 216.

Hevesnâme'sinde Şeyhî'ye şairlik sıfatını bile çok gören Câfer Çelebi, divanında ona üstatlık payesini vermiştir. Aşağıdaki ilk beyitte “kerâmet” ve “şeyh(î)” kelimeleri arasında kurduğu tenasübü şiirine taşıyan Câfer Çelebi, kendisini Şeyhî'ye benzetir. İkinci beyitte ise Şeyhî'nin dilden dile dolaşan bir mısraını iktibas eder.²⁹ Beytin geçtiği gazel de Şeyhî'ye nazire olarak yazılmış olmalıdır:

Sûz ile sözde çü gösterdi kerâmet Ca'fer
Anun erbâb-ı kemâl adını Şeyhî didiler³⁰
Niçe kim Şeyhî dilinden söylene evvâhda
“Yıl gibi bir subh azm-i kûy-ı yâr itsem gerek”³¹

Kendisinden sonraki şairler tarafından kasidelerine nazireler yazılan 15. asrın şöhretli şairi Ahmed Paşa, çağdaşı olan bazı şairlerin divanlarına üstat kimliği ile girmiştir. Aynî, “dirler bana” redifli gazelinde, şiir-sihir-mucize kavramlarına dayalı klâsik bir nükte vesilesiyle Ahmed Paşanın ustalığına ve şöhretine işaret eder. Necâtî, tezkirelerde yer alan meşhur bir beytinde Ahmed Paşayı belki de nükte hatırına kendinden üstün tutar:

Necâtî'nün dirisinden ölüsü Ahmed'ün yegdür
Ki İsâ göklere agsa yine dem urur Ahmedden³²

Ancak Hasan Çelebi, tezkiresinde, bu beytin gerçeği yansıtmadığını, kıskaçlık ve “haset”ten dolayı söylenmiş bir söz olduğunu iddia eder.³³ Söz konusu beyit, Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan *Necatî Beg Divanı*'nda da bulunmamıştır. Câfer Çelebi de “benefşe” redifli kasidesinde Ahmed Paşayı anar. Ahmed Paşa menekşenin nasıl olduğunu asıl benim bu şiir müsveddemi okuyarak öğrensin diyen Cafer Çelebi, söz konusu manzumesini Paşa'ya nazire olarak yazmıştır.³⁴ Cafer Çelebi başka bir kasidesinde de kendisinin Ahmed Paşanın yerini doldurduğunu nükteli bir şekilde ifade eder:

²⁹ Bk. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî*, s. 192.

³⁰ İsmail Erünsal, *The Life and Works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with Critical Edition of His Divan*, İstanbul 1983, g. 29/7.

³¹ İsmail Erünsal, *Ca'fer Çelebi*, k. 19/36.

³² Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara 2002, s. 521.

³³ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, I. Cilt, Ankara 1989, s. 135.

³⁴ Necâtî'nin de “benefşe” redifli bir kasidesi vardır.

Ahmedâ ger şi'r ile dirler sana sihr-âferîn
 Nazm içinde niçeler mu'ciz-nümâ dirler bana (*Aynî*)³⁵
 Necâtî'nin dirisinden ölüsü *Ahmed*'ün yegdür
 Ki İsa göklere ağsa yine dem urur Ahmed'den (*Necâtî*)³⁶
 Bu şi'r sevâdın okusun kanı ki *Ahmed*
 Görsün ki niçe olur imiş bârî benefşe (*Cafer Çelebi*)³⁷
 Gam degül dürdiyse devrân defterini *Ahmed*'ün
 Buldı çün ni'me'l-bedel Ca'fer gibi kâ'im-makâm (*Cafer Çelebi*)³⁸

15. ve 16. yüzyılda üstatlığı kabul edilen ve üstat sembolü olarak kullanılan Türk şairlerinden birisi de Necâtî (ö. 1509)'dir. Gerçekten Necâtî 15. asır şairleri içinde gazel tarzının en başarılı ismidir. Atasözü ve deyimleri şiirlerinde ustalıkla kullanan Necâtî, Türkçenin ifade gücünü ve şiir dilini geliştiren önemli bir şairdir. Mesîhî bir gazelinde “hancer” redifli şiirinin, mana annesinin kınında, yani rahminde Necâtî'nin şiiriyle ikiz olduğunu, yani muhtemelen bu gazeli ona nazire olarak yazdığını ve onunki kadar da güzel olduğunu söyler. Necâtî divanında “hancer” redifli bir kaside vardır ve bu kaside Cafer Çelebinin bu gazeliyle aynı vezindedir.³⁹ Necâtî'nin, kendisinden yirmi yedi yıl sonra vefat eden Üsküplü İshak Çelebi (ö. 1536)'nin bir gazeline üstat kimliği ile girmesi, onun 16. yüzyıldaki şöhretinin açık delillerindendir:

Necâti hanceri ile Mesîhi hanceridür
 Niyâm-ı mâder-i ma'nâda tev'emân hancer⁴⁰
 Nazmun dilersen okına makbûl-i halk ola
 Sâfi *Necâtî* şi'ri gibi pür-mesel gerek⁴¹

İkinci beyti Latîfi, Necâtî'nin şiirlerini değerlendirirken kullanmıştır.⁴² Bu kullanımlar, tezkirecilerin, şairlerin birbirleriyle ilgili

³⁵ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divânı*, Ankara 1997.

³⁶ Mustafa İsen, *Latîfi Tezkiresi*, Ankara 1999, s. 326; Rıdvan Canım, *Latîfi*, s. 520.

³⁷ İsmail Erünsal, *Ca'fer Çelebi*, k. 17/56.

³⁸ İsmail Erünsal, *Ca'fer Çelebi*, k. 14/19.

³⁹ Ali Nihat Tarlan, *Necâtî*, s. 61-63.

⁴⁰ Mine Mengi, *Mesîhî Divânı*, Ankara 1995, s. 177.

⁴¹ Mehmed Çavuşoğlu, Tanyeri, M. Ali, *Üsküplü İshak Çelebi, Divân: Tenkidli Basım*, İstanbul 1989, s. 207.

⁴² Yalnız Latîfi, ‘nazmun’ kelimesini ‘şi'rin’ olarak değiştirmiştir. Bkz. Rıdvan Canım, *Latîfi*, s. 360.

değerlendirmelerine önem verdiklerini göstermektedir. Fatih dönemi şairlerinden Sun'î, Necâtî'nin vefatı münasebetiyle söylediği beş beyitlik bir kıtada, Necâtî'nin nazım ve nesirde yetenekli olduğunu söyler. Dönemin diğer tezkirecisi Hasan Çelebi, Necâtî'nin şiirlerinin atasözleriyle yüklü olduğunu, babasından duyduğu bir beyitle vurgular.⁴³ Mürekkepci Enverî bir beytinde Şem'î, Nizâmî ve Necâtî'yi, mahlûslarının kelime anlamlarını da düşünerek anar. Hayâlî, İbrahim Paşaya sunduğu "Sûriyye" kasidesinde kendisinin, üstat şair Necâtî'yi aratmayacağını, onun bıraktığı boşluğu dolduracağını söyler. Necâtî adına 17. asır şairlerinden Neşâtî'nin bir gazelinde de rastlanılmaktadır:

Sen ey *Necâtî* ma'rifet-i nazm ü nesr ile
Olmış iken bu mülk-i sühan içre pâdişâh (Sun'î)⁴⁴
Çerâğî sûz-ı *Şem'* den yakar iy Enverî şî'rün
Necâtî şîvesi üslûb-ı elfâzı Nizâmî'dür (Enverî)⁴⁵
Necâtî gitdise benden Hayâlî sağ ola şâhâ
Erenler çün komaz hâlî cihân içre bu meydânı (Hayâlî)⁴⁶
Safâ-yı aşk ile düşmüş *Necâtî* bir aceb zevke
Ki kayd-ı în ü ândan fikr-i her sevdâdan el çekmiş (Neşâtî)⁴⁷

Divanında Karamanlı Nizâmî, Rahmî, Sehâbî, Şemsî gibi şairleri söz konusu eden 16. yüzyılın ünlü şairi Hayâlî, özellikle Necâtî ve Nevâyî'nin üstatlığını dolaylı olarak vurgulamıştır.⁴⁸ Bir beytinde kendisini güle, 15. yüzyıl şairleri Necâtî ve Nevâyî'yi de gülden önce ortaya çıkan dikene benzeten Hayâlî, "Sûriyye" kasidesinde, eğer Nevâyî şiirlerimi duysa idi Selmân'ın şiirlerini duyduğunu zannederdi, der. Hayâlî, muhtemelen nazire olarak yazdığı başka bir gazelinde de kendi şiir tarzını Nevâyî'ninkine benzetir:

⁴³ Ali Nihat Tarlan, *Necâtî*, s. 25: Haşre dek her şâ'ir ü kâmil dise şî'r ü gazel - Gelmeye mâhir *Necâtî* gibi mâhir fî'l-mesel.

⁴⁴ Rıdvan Canım, *Latîfî*, s. 360; Ali Nihat Tarlan, *Necâtî*, s. 21.

⁴⁵ Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara 2001.

⁴⁶ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Divanı*, Ankara 1992, s. 49.

⁴⁷ Mahmut Kaplan, "Neşâtî Divanı", basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1981.

⁴⁸ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara 1987, s. 126.

Sonra geldümse *Necâtî*'yle *Nevâyî*'den ne gam
 Hâr evvel ser zened ez şâh ba'd ez hâr gül⁴⁹
Nevâyî ger işitseydi nevâ-yı bülbül-i tab'um
 Diyeydi yahşırak duymışdur ol üslûb-ı Selmân'ı⁵⁰
 Sözi rengîn edâ itmek Hayâlî ihtirâ'dur...
 Horasan ehli sanmasun bunu tarz-ı *Nevâyî*'dür⁵¹

Benzer iki beyit de Hayâlî'nin hamîsi Kanunî'ye aittir. Kanunî kendi şiir tarzının *Nevâyî*'ninkine benzediğini ve dolayısıyla şiirlerinin Horasanlılar tarafından beğenildiğini söyler. Muhibbî, başka bir beytinde de bu şiirin kendi kaleminden çıktığını, orijinal olduğunu, ancak cahil birisinin, bunu *Nevâyî*'ye atfedebileceğini söyler:

Nevâyî tarzını gözler *Muhibbî* cümle eş'arun
 Okuyup sana tahsîn eyleyen ehl-i Horasan'dur⁵²
Muhibbî her sözün dil-keş özinden ihtirâ' itdi
 Velî nâdân olan bilmez sanur tarz-ı *Nevâyî*'dür⁵³

Burada divan edebiyatı içindeki en hacimli divanlardan birisi olan Muhibbî Dîvânı'ndaki şiir ve şairlerle ilgili değerlendirmeleri inceleyen Semra Tunç'un şu tespitini kaydetmek gerekir: "*Pek çok şair gibi Muhibbî'nin de örnek aldığı veya etkilendiği, ya da kendisiyle çeşitli tasavvurlar içinde mukayese ettiği şairler vardır. Enteresandır ki, Türk şairlerden sadece Ali Şîr Nevâî (ö. 1501)'nin adı geçer.*"⁵⁴ *Nevâyî*, Behiştî (ö. 1571) Divanı'nda kıyas unsuru olarak kullanılmaktadır. Gelibolulu Âlî de bir beytinde *Nevâyî*'yi söz konusu eder:

Bir emîr oldı Behiştî milket-i nazm içre kim
 Câmî bir abdâl ana nisbet *Nevâî* bî-nevâ (Behiştî)⁵⁵

⁴⁹ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî*, s. 45.

⁵⁰ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî*, s. 48.

⁵¹ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî*, s. 118.

⁵² Semra Tunç, "Muhibbî Dîvânında Şiir ve Şair ile İlgili Değerlendirmeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, Konya 2000, s. 282 (265-283).

⁵³ Tunç, "Muhibbî", s. 282.

⁵⁴ Tunç, "Muhibbî", s. 278.

⁵⁵ Yaşar Aydemir, *Behiştî Dîvânı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkîhî Metni*, Ankara 2000, s. 232.

Nazm-ı *Câmî*'den *Nevâ'*'den çü nâmı zindedür
Ölmemiş sultân Hüseyin-i Baykara gûyâ uyur (Âlî)⁵⁶

Şöhretli şair Hayâlî, 16. asra ait gözden geçirdiğimiz divanların çok azında anılmıştır. Taşlıcalı Yahya Bey, bir kasidesinde padişaha kendisinin kabiliyetli bir şair olduğunu ve çok daha güzel ve orijinal şiirler yazabilmesi için iltifata ihtiyacı olduğu mesajını verirken, Hayâlî'yi söz konusu eder. Gelibolulu Âlî, bir gazelinde Necâtî ve Hayâlî'nin üstatlığına dolaylı ve nükteli bir şekilde şahadet eder:

Bana olaydı *Hayâlî*'ye olan hürmetler
Hak bilür sihr-i helâl eyler idim şi'r-i terî⁵⁷
Reşk idüp cân viricek şi'rüme erbâb-ı hüner
Eyü kurtıldı *Necâtî*'yle *Hayâlî* dirler⁵⁸

Gözden geçirdiğimiz 16. 17. ve 18. yüzyıllara ait divanlarda nazireler, tarih şiirleri, tazmin ve tahmis gibi musammatlar göz ardı edilirse, Fuzûlî, çok az şair tarafından anılmıştır. Gelibolulu Âlî, bir beytinde şiirleriyle Fuzûlî'nin ruhunu şad edeceğini söyler:

Sabâ vir müjdemüz âb-ı Fırât-ı hâk/pâk-i Bağdâd'a
Fuzûlî rûhın ihyâ eyleyen İsi-edâyuz biz (Âlî)⁵⁹

16. asrın sonunda vefat eden Bâkî, 16. 17. ve 18. asır divanlarına üstat sembolü olarak girmiştir. Bâkî'nin, üstat kimliğiyle medrese arkadaşı Nev'î'nin divanında yerini alması önemlidir. Nev'î, bazı beyitlerinde kendi şiirinin Bâkî'ninkinden daha güzel olduğunu söyler:

Nazm-ı Nev'î'yi görüp dürr-i binâgûş itdi
N'ola *Bâkî* sözi gûşına anun gelse girân (Nev'î)
Bâkî kalurdu meclis-i nazm içre cür'a-vâr
Nev'î sözünü dinleseler rüzgârda (Nev'î)
Meclis-i nazmı tamâm itdün selâm olsun sana
Nev'iyâ yâ-hû bugün uşşâka *Bâkî*ler geri (Nev'î)

Nev'î, aşağıdaki iki beytinde, eğer devlet erkânı Bâkî'ye yaptığı iltifat ve yardımları kendisine de yaparsa, kendisinin Bâkî'den daha başarılı bir şair olacağını iddia ederken, kendi şiirlerinin Bâkî'ninkilerden kötü oldu-

⁵⁶ Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, İstanbul 1998, s. 44.

⁵⁷ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey ve Divânından Örnekler*, Ankara 1983, s. 60.

⁵⁸ Mustafa İsen, *Gelibolulu*, s. 60.

⁵⁹ Kudret Altun, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divânı (Vâridâtü'l-Enika)*, Niğde 1999, s. 51.

ğunu dolaylı olarak kabul etmektedir. Bâkî, üstat kimliği ile çağdaşı Gelibolulu Âlî'nin divanına da girmiştir:

Şi'r-i *Bâkî*'yi salardum cur'a gibi ayağa
Başuma toğsa benüm de mihr-i devlet subh-dem (Nev'î)
Nev'î'ye lutf it mu'în ol kim Zahîr-i vakt ola
Bâkî'yi lutf-ı Süleymân itdi Selmân-ı zamân (Nev'î)
Mest-i lâ-ya'kıl görelden Nev'î bendeñ rûyunı
Şi'r-i *Bâkî*'ye nazire dir aceb ferzânedür (Nev'î)⁶⁰
Zahîr ol ehl-i nazmuñ Husrevâ Âlî'si *Bâkî*'si
Kapuñda ehl-i divân olsun irsün baht-ı firûza (Âlî)⁶¹

17. yüzyıl divanlarında övülen ve kıyas malzemesi olarak kullanılan şairler kadrosunda açık bir genişleme olmuştur. Nizâmî, Selmân, Hâfız, Câmî gibi klâsik Fars şairlerinin yanı sıra, Urfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Tâlib, Şevket, Sâ'ib ve Muhteşem gibi Sebki Hindî şairleri de benzetme ve kıyaslama unsuru olarak şiirde kullanılmaya başlamıştır. Bu durum, üstat sembollerinin, divan şiirinin tabiatına uygun olarak bir genişleme içinde olduğunu göstermektedir. 16. asır divanlarında adı nispeten sıkça geçen Nevâyî'ye, Nâ'ilî divanında da rastlanılmaktadır. Nâ'ilî, Sofî Mehmed Paşaya yazdığı bir kasidede, Nevâyî'yi devlet-şair ilişkisi bağlamında söz konusu eder:

Şermendedür ol dâdgerün rûh-ı *Alî Şîr*
İkbâline nisbet kerem-i Baykara'dan (Nâ'ilî)⁶²

Nâ'ilî divanında adı geçen 16. asır Türk şairlerinden birisi de Fuzûlî'dir. Yüzyılın Mevlevî şairlerinden Fasîh de kendi şiiriyle Fuzûlî'nin şiiri arasındaki tek farkın mahlâstan ibaret olduğunu söyler:

Muhtârüm olsa semt-i *Fuzûlî* nazar kılan
Cûy-ı tabî'atum Şat u Ceyhûn hayâl ider (Nâ'ilî)⁶³
Fuzûlî'den bu şi'ri eyledün mahlasla fark ancak
Fasîhâ hak bu nazm içre seni sâhib-edâ gördüm (Fasîh)⁶⁴

⁶⁰ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara 2001, s. 58-59; Mertol Tulum ve Ali Tanyeri'nin 1977'de hazırladıkları divan metni (metin bankası).

⁶¹ Kudret Altun, *Gelibolulu*, s. 126.

⁶² Haluk İpekten, *Nâ'ilî Divanı*, Ankara 1990, s. 64.

⁶³ Haluk İpekten, *Nâ'ilî*, s. 21.

⁶⁴ Mustafa Çıpan, *Fasîh Divanı*, Ankara 2001, s. 155 (Kitabın sayfa numaraları tam çıkmamış).

17. asırda üstat sembolü olarak adı en çok kullanılan Türk şairlerinden birisi Bâkî'dir. Bâkî'nin adı, Mezâkî, Vecdî, Nâbî, Nefî, Sâbit, Kafzâde Fâ'izî gibi şairler tarafından değişik sebeplerle anılır. Vecdî, kendi şiirini överken kıyas unsuru olarak Bâkî ve Nefî'yi kullanır:

Bu şi'r-i tâze berâber degülse *Bâkî*'ye
Budur tefâvüti Vecdî o köhne bu tâze⁶⁵
N'ola *Bâkî* vü *Nefî* gitdügin yâd itmese yârân
Zarüret mi çekerler tâze şi'r-i Vecdî sağ olsun⁶⁶

Riyâzî, kendisinin Bâkî'nin bir *pey-revi* olduğunu itiraf ederken,⁶⁷ Mezâkî, Bâkî'nin adını Urfî ve Tâlib gibi Sebk-i Hindî'nin ünlü şairlerinin yanında anar ve "bâkîdür" redifli bir gazelinde güzellerin işve ve nazlarını en güzel tasvir eden şairin, Bâkî olduğunu söyler. Bir beytinde kendi güzel şiirlerinin Bâkî'ninkilerin yanında oldukça değersiz kaldığını ima eden Bosnalı Alâ'eddîn Sâbit, başka bir beytinde kendisini Bâkî'nin bir takipçisi olarak gösterir:

Okınmaz oldı gazeller miyân-ı meclisde
Ne nazm-ı Urfî vü Tâlib ne şi'r-i *Bâkî* var (Mezâkî)⁶⁸
Ne denlü nâdir ise mû-şikâf işve vü nâz
Bu san'atun yine hîred-kârı *Bâkî*'dür (Mezâkî)⁶⁹
N'ola nakkâd diseğ *Bâkî*'ye insâf budur
Ki bizüm nukre-i endişemüz anun pulıdur (Sâbit)
N'ola düşerse [devşirse] bekâyasını mazmûnlarınınun
Hâme tahsîl-i kemâlâtda *Bâkî* kulıdur (Sâbit)⁷⁰

Kendisini överken benzetme ve kıyaslama unsuru olarak Fars şairlerini sıkça kullanan Nefî, Türk şairlerinden çok az şairi şiirlerinde anar. Bu şairlerden birisi Bâkî'dir. Bir beytinde, Bâkî'nin, Kanunî Sultan Süleyman'ın namını, şiirlerinde haşre kadar yaşatacağını söyleyen Nefî, diğer iki beytinde onu alıntı münasebetiyle söz konusu eder:

⁶⁵ Ahmet Mermer, *Vecdî*, s. 133.

⁶⁶ Ahmet Mermer, *Vecdî*, s. 14.

⁶⁷ Namık Açıkgöz, *Riyâzî Divan'ından Seçmeler*, Ankara 1990, s. 18.

⁶⁸ Ahmet Mermer, *Mezâkî: Hayat, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Ankara 1991, s. 38.

⁶⁹ Ahmet Mermer, *Mezâkî*, s. 38.

⁷⁰ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 73.

Haşre dek âb-ı hayât-ı sühan-ı *Bâkî*'dür
 Andurup zinde kılan nâm-ı Süleymân Hân'⁷¹
 Tavâfa Ka'be-i kûyun be-kavl-i *Bâkî*-i merhûm
 'Derûn-ı dilde niyyet âb-ı Zemzem'den musaffâdur'⁷²
 Bu mahalde aceb evsâfına çespân görünür
 N'ola bu beytini *Bâkî*'nün idersem tazmîn⁷³

Yukarıdaki birinci beyitte söz konusu edilen Bâkî-Kanunî ilişkisi, Fâ'izî tarafından da benzer ifadelerle dile getirilir. Yalnız Fâizî, mesajını Kanunî-Süleyman Peygamber ve hâtem (yüzük) ilişkisi üzerine bina eder :

Nüşa-i hâtem-i vefk-i eser-i *Bâkî*'dür
 Andıran Şâh Süleymân-ı Cem-istilâyı⁷⁴

Şair-devlet ilişkisinin söz konusu edildiği bu beyitlerde, gerek Nefî gerekse Fâ'izî, Mahmûd-Firdevsî, Sencer-Enverî, Üveys-Selmân, Baykara-Câmî gibi klişe devlet adamı-şair ilişkilerini⁷⁵ söz konusu etmek yerine Kanunî-Bâkî gibi daha yerli bir örneği kullanmaktadırlar. Bâkî, Sebki Hindî'nin önemli temsilcilerinden Neşâtî tarafından da anılır. Neşâtî, kendisi gibi başarılı bir şair varken, Bâkî'yi anmanın yersiz olduğunu söylerken, aslında Bâkî'nin 17. yüzyıldaki şöhretine dolaylı olarak işaret etmiş olur:

Benüm ki *Bâkî*'yi yâd eylemek zamânümde
 Misâl-i yâ-yı izâfet tamâm bî-câdur⁷⁶

17. yüzyılda divanlarda adı nispeten çokça geçen şairlerden birisi de dönemin kaside ve hiciv ustası Nefî (ö. 1635)'dir. Bilindiği gibi, Nâbî ünlü *Hayriyye* mesnevisinde oğluna, Bâkî'nin yanı sıra Nefî'nin *Dîvân*'ını okumasını tavsiye eder ve onların şiirlerini "metin" sıfatıyla değerlendirir.⁷⁷ Nefî, çağdaşları Sâbit, Fehîm-i Kadîm ve Neşâtî gibi diğer ünlü şair-

⁷¹ Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Ankara 1993, s. 54.

⁷² Metin Akkuş, *Nefî*, s. 205.

⁷³ Metin Akkuş, *Nefî*, s. 201.

⁷⁴ Halil İbrahim Okatan, "*Kafzâde Fâizî: hayatı, eserleri, sanatı tenkidli Dîvân metni*", basılmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 1994, s. 66.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa İsen, "Osmanlılarda devlet sanat ilişkisi ve bu ilişkinin III. Selim'le Şeyh Gâlib'deki görüntüsü", *Şeyh Gâlib Kitâbı*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul 1995, s. 39-45; Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Ankara 2003.

⁷⁶ İsmail Ünver, *Neşâtî*, Ankara 1986, s. 21.

⁷⁷ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara 1995, s. 257

ler tarafından da üstat olarak anılır. Meselâ, Neşâtî, bir beytinde, kendi şiirlerinin Nef'ininkilerle özdeşleştiğini ve bu şiirlerin âdeta atom gibi birbirinden ayıramayacağını söylerken başka bir beytinde, Nefî benim şiirlerimi görseydi bir daha şairlik iddiasında bulunmazdı, der. Sâbit de sanki bu beyti benim ağızımdan Nefî söylemiş, diyerek kendisini Nefî'yle özdeşleştirir:

Lehce-i *Nefî* ile olsa kelâmum n'ola bir
 Cevher-i ferd degül kâbil-i neng-i taksîm (Neşâtî)
 Sözde kalur mı Neşâtîyâ meger *Nefî*'den
 Çeşm-i insâf ile gel kilik-i sihir-sâzına bak (Neşâtî)⁷⁸
 Göreydi cevher-i tîğ-i zebânüm bu letâfetle
 Elin sunmazdı *Nefî* bir dahı şemşîr-i da'vâya⁷⁹ (Neşâtî)
 Benüm kim her sözüm bir câm-ı pür-sahbâ-yı ma'nâdur
 N'ola mest itse rûh-ı pâk-ı *Nefî*-i suhan-dâni⁸⁰ (Neşâtî)
 Dinle bu matla'-ı garrâyile vâsf-ı dili kim
 Âherîn güfte-i *Nefî*-i sühan-ârâdur (Neşâtî)⁸¹
 Sanki bu beyt-i dil-ârâyı benüm ağızumdan
 Söylemiş *Nefî*-i şîrin-suhen-i mu'ciz-dem (Sâbit)⁸²
 Rûh-ı *Nefî*'den Fehîm aldum haber didi eger
 Âşık isen el-hazer hüsnine hâmûş it nazar (Fehîm)⁸³

17. yüzyılda, çağdaşları tarafından en çok övülen şairlerden birisi de Nâbî (ö. 1712)'dir. Onun övgüsü yalnız beyitlere değil müstakil şiirlere de konu olmuştur. Nâbî'nin öğrencisi Râmî Mehmed Paşa (1654-1707), “üzre” redifli gazelinde Nâbî'nin mana mülkünün sultanı olduğunu ve nazım ve nesriyle Anadolu ve Irak çevresinde tanındığını söyler:

Hidîv-i mülk-i ma'nâ hazret-i *Nâbî Efendi* kim
 Mehâbet saldı nazm u nesrile Rûm u Irâk üzre⁸⁴

⁷⁸ Mahmut Kaplan, “Neşâtî Divanı”, İzmir 1996, s. 31, 70.

⁷⁹ Mahmut Kaplan, “Neşâtî Divanı”, s. 36.

⁸⁰ Mahmut Kaplan, “Neşâtî Divanı”, s. 45.

⁸¹ Mahmut Kaplan, “Neşâtî Divanı”, s. 72.

⁸² Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 218.

⁸³ Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Divanı: hayatı, sanatı, Divân'ı ve metnin bugünkü Türkçesi*, Ankara 1991, s. 274.

⁸⁴ Ali Fuat Bilkan, *Râmî Pâşâ Divânçe*, İstanbul 1998, s. 79.

Nâbî'nin çağdaşlarından ve dönemin önde gelen şairlerinden olan Bosnalı Sâbit, Nâbî'yi belki de en çok öven şairdir. Sâbit, Baltacı Mehmed Paşaya yazdığı “Ramazaniyye berây-ı Baltacı Mehmed Paşa” başlıklı kasideinin yanı sıra, divanındaki diğer şiirlerinde Nâbî'nin şairliğini över ve Nâbî'nin şiir tarzının kendisince ve dönemin diğer şairlerince taklit edildiğini değişik ifadelerle vurgular:

Kumâş-ı nev-zuhûr-ı ma'rifetde şimdilik Sâbit
Bulmazsa *Haleb tamgası* İstanbul'da râğbet yok⁸⁵

Kim bulur *Nâbi* Efendi gibi hep tâze hayâl
Feyz Sâbit yine pîrân-ı kühen-sâldedür⁸⁶

Nâbi Efendi lehcesine iktifâ ider
Sâbit Sıtanbul'un dahı pâkîze-gûları⁸⁷

Gazel-i *Nâbi-i* üstâda getürdün Sâbit
Zımn-ı ma'nâda bu mazmûnları temsil gibi⁸⁸

Uçur Sâbit temennâ menzilin zer-dûz-ı irfâna
Bir örnek iste nev-peydâ kumâş-ı pâk-i *Nâbi*'den⁸⁹

Hazret-i *Nâbi-i* üstâda nazîre dimege
Sâbit-âsâ Haleb'ün merd-i suhen-dânı mı var (Sâbit)⁹⁰

Nâbî de birkaç şiirinde Sâbit'i metheder. Şiirlerinde oldukça az sayıda Türk şairini söz konusu eden Nâbî'nin Sâbit'le ilgili bu değerlendirmeleri önemlidir. Nâbî, bir gazelinde, *mesel* kullanarak şiir yazar şairlerin, Sâbit kadar başarılı olamadıklarını; onun, tabii dili ustaca kullandığını, buna eldeki şiir mecmualarının (divanların) şahit olduğunu iddia eder. Nâbî, bir beytinde de kendisinin Sâbit'in *pey-revi* olması gerektiğini çünkü onun gönle ferahlık veren bir söyleyişe sahip olduğunu söyler:

Nâbî olamaz *Sâbit Efendi* gibi herkes
Darbû'l-mesel-i nükteverân darb-ı meselde
Ol gûne zebân-zed sözi kim bulmağa kâdir
Mecmû'a-i erbâb-ı suhen cümlesi elde⁹¹

⁸⁵ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 453.

⁸⁶ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 399.

⁸⁷ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 527.

⁸⁸ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 522.

⁸⁹ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 488.

⁹⁰ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 411.

⁹¹ Ali Fuat Bilkan, *Nâbi Divânı*, İstanbul 1997, s. 983.

Darbü'l-mesel îrâdına bu asrda Nâbî
 Kimse olamaz *Sâbit Efendi*'ye resîde⁹²
 Pey-revlik eyle *Sâbit Efendi*'ye Nâbiyâ
 K'olmuş sarîr-i hâmesi hâtır-güşâ-yı gül⁹³

Nâbî'nin övdüğü diğer bir şair, arkadaşı Râmî Mehmed Paşa (ö. 1706)'dır. Nâbî, lâfız ve mana bakımından güzel şiirler yazan Râmî'nin taklit edilmesi gerektiğini söyler:

Sühan-gû pey-rev olsun hazret-i *Râmî Efendi*'ye
 Ki Nâbî nazm öyle hoş-makâl ü pür-me'âl olsun⁹⁴

Nâbî, kendisinden yaklaşık yirmi yaş küçük olan ve kendi takipçilerinden sayılan Osmanzâde Tâ'ib (ö. 1724)'i de divanında över. Tâ'ib'in güzel şiirler yazdığını ve bu şiirlerin diğer şairlerce beğenildiğini söyleyen Nâbî, onu güzel üslûbundan dolayı tebrik eder:

Âferîn kullandun ey *Tâ'ib* eyü tîğ-i zebân
 Nazmuna gülbang-ı tahsîn çekdi cümle şâ'irân
 Hırs-bâzâne kalem raks eyledi şâdî-künân
 Sana meymûn u mübârek ola bu tâze lisân⁹⁵

Sebk-i Hindî üslûbunun genç temsilcilerinden Fehîm-i Kadîm (ö. 1647-8), Neşâtî ve Şeyh Gâlib gibi şairler tarafından anılmıştır. "Rûz u şeb" redifli naatinde Fehîm'i hoş sözlü diyerek öven Neşâtî, onu nazım semasının güneşine, kendisini de aya benzetir ve ayın güneşin etrafında gece gündüz dolaştığı gibi, kendisinin de Fehîm'e pey-revlik yapmasının icap ettiğini söyler:

Çerh-ı nazma mihr ise ol ben meh-ı tâbendeyüm
 Pey-rev-i kilik-i *Fehîm* olsam n'ola ger rûz u şeb⁹⁶
 Habbezzâ tab'-ı *Fehîm*-i hoş-sühan kim mihr ü meh
 Nazmına itmektür îsâr-ı gevher rûz u şeb⁹⁷
 Örfi-i mu'cize-perdâz-ı zamânem ki ider
 Şi'rüme reşk ü hased nâdire-sencân *Fehîm* (Neşâtî)⁹⁸

⁹² Ali Fuat Bilkan, *Nâbî*, s. 987.

⁹³ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî*, s. 831.

⁹⁴ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî*, s. 886.

⁹⁵ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî*, s. 1159.

⁹⁶ İsmail Ünver, *Neşâtî*, s. 48.

⁹⁷ İsmail Ünver, *Neşâtî*, s. 48.

⁹⁸ Mahmut Kaplan, "Neşâtî Divanı", K/9-29 (metin bankası).

17. yüzyıl divanlarında, ikinci sınıf diyebileceğimiz şairlerle ilgili değerlendirmelere de rastlamak mümkündür. Meselâ Ne'fî, Şer'î-i Bağdâdî adlı bir şairi, şairlerin yüz akı olarak değerlendirir.⁹⁹ Vecdî; Nâilî, Mezâkî ve Râmî¹⁰⁰ tarafından methedilir.¹⁰¹ 1712'de vefat eden Sâbit, divanında Ârif Efendi ve Mahir Efendi gibi şairleri üstat olarak anar. Ârif Efendi, Sâbit'in yanı sıra Arpaemînizâde Sâmi tarafından da rahmetle ve övgüyle anılmıştır:

N'ola Sâbit de vâdî-i gazelde pey-revi olsa
Cenâb-ı Ârif'ün kim mahmidet-gûyâlarındandır
Sâbitâ Ârif Efendi'ye idüp pey-revlik
Sâk-ı âheste-rev-i hâmeyi teşmîr idelüm¹⁰²
Çün Ârif Efendi'nün olup pey-revi Sâbit
Pîrâne asâ-yı kalem ile yola düşdi (Sâbit)¹⁰³
İdüp bu nazmı arz-ı hâk-i pâk-i hazret-i Ârif
Bu takrîb ile Sâmi kesb-i feyz eyle cenâbından (Sâmi)¹⁰⁴

18. yüzyılda, Râşid (ö. 1735), Seyyid Vehbî (ö. 1736), Nedîm (ö. 1730) ve Şeyh Gâlib (ö. 1799) gibi ünlü şairlerin divanlarında birçok Türk şairinin adı, değişik vesilelerle geçmektedir. Nedîm ve Sünbülzâde Vehbî gibi şairlerin divanlarında üstat kimliği ile anılan klâsik şairlerden birisi Ali Şir Nevâyî'dir:

İrişmiş olsa bu vakte *Ali Şir Nevâyî*
Olurdu ol hidiv-i ekremün bî-şübhe sekbânı (Nedîm)¹⁰⁵
Lehce-i Tâtâr'da kalmaz *Nevâyî*'den pesîn
Fârisî söylerse Sâ'ib ü Rükânâ gibi (Nedîm)¹⁰⁶
Çağatayca iki söz bilse *Nevâyî* geçinüp
Deşt-i Kıpçak'da sanur kendüyi kılğay sühan (Vehbî)¹⁰⁷

⁹⁹ Metin Akkuş, *Nefî*, s. 349.

¹⁰⁰ Ali Fuat Bilkan, *Râmî*, s. 42.

¹⁰¹ Ahmet Mermer, *Vecdî*, s. 15-16.

¹⁰² Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 474.

¹⁰³ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 524.

¹⁰⁴ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmi*, s. 526.

¹⁰⁵ Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, Ankara 1997, s. 47.

¹⁰⁶ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 72.

¹⁰⁷ Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Bulak 1253/1837, (Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmecidi, 422), s. 117.

Şiirlerine nazireler yazılan meşhur şair Fuzûlî'nin adı, musammatlar dışındaki manzumelerde nadiren karşımıza çıkmaktadır. Âsaf, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* hikâyesinin şöhretine ve güzelliğine dolaylı olarak işaret ederken Zihnî, Fuzûlî'yi ârif ve âlim bir şair olarak tanıtır:

Bu dil-keş tablolar şî'r-i *Fuzûlî*'den mü'essirdür
 Bakar mı dîdeler efsâne-i Leylâ vü Mecnûna¹⁰⁸ (Âsaf)
 Ârif ü dâna *Fuzûlî* mısra'ın yâd eylerüm
 Şükr pey-der-pey derûn-ı kalbüme tezkâr olur
 Bu imiş kısmet *Fuzûlî* hâh ağla hâh gül
 Hâfızamda işbu söz bî-merre istihzâr olur
 Benden efzûnter bilürsin her sözün a'lâsını
 Bu şü'ûnâta tasaddî korkaram iksâr olur (Zihnî)¹⁰⁹

18. asır divanlarında adı en çok anılan eski şairlerden birisi Bâkî'dir. Osmanzâde Tâ'ib, Nedîm, Sâmî, Sâlim, Erzurumlu Zihnî ve İzzet Molla¹¹⁰ gibi şairler, Bâkî'yi övmüşler ve onun mısralarından iktibaslar yapmışlardır. Sünbülzade Vehbî, "sühan" redifli kasidesinde Bâkî'yi hem bir üstat sembolü hem de iştikak sanatına malzeme olarak kullanır. Dönemin "reîs-i şuarâ"sı Osmanzâde Tâ'ib, Kanunî Sultan Süleyman'ın, kudretli şair Bâkî tarafından şanına lâyık bir şekilde övüldüğünü söylerken, destekçi sultan ve başarılı sanatçı ilişkisine dikkat çeker. Tâ'ib başka bir beytinde de alıntı münasebetiyle Bâkî'yi söz konusu eder. Nâşid, bir kasidesinin fahriye bölümünde Nâbî ve Bâkî'nin üstatlığını vurgular. Sâmî de bir kasidesinde eğer Bâkî'nin şiir mecmuası olmasa idi, bir şairin bu kadar çok güzel şiirler yazabileceğini düşünemezdim, diyerek Bâkî'nin şairlik yeteneğini metheder. Sâlim ve Râmî¹¹¹ ise şiirlerinde Bâkî'ye ait bir berceste mısra alıntısı yaparlar:

İşidüp şöhretümi mülk-i bekâda *Bâkî*
 Anlamış kalmaduğın ana bekâyâ-yı sühan (Vehbî)¹¹²

¹⁰⁸ Ömür Ceylan, *Hanedândan Bir Âsî-Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Âsaf Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 60.

¹⁰⁹ Muhsin Macit, *Erzurumlu Zihnî Divanı*, Ankara 2001, s. 59-60.

¹¹⁰ Fatma Tulga Ocak, İzzet Molla'nın Türk şairleri içinde Nefî dışında "yalnız bir yerde Bâkî'nin adını" andığını söylemektedir. Fatma Tulga Ocak, "Nefî ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri", *Ölümünün Üçyüzlüncü Yılında Nefî*, Ankara 1991, s. 42 (1-44)].

¹¹¹ Erdal Hamami, *Râmî Dîvânı*, Ankara 2001, s. 434.

¹¹² Sünbülzâde Vehbî, *Dîvânı*, s. 117.

Tanîn-endâz-ı gûş-ı çarh iken âvâze-i *Bâkî*
 Çıkarmışken sipihre medh ile Sultân Süleymânı (Tâ'ib)¹¹³
 Münâsibdür eğer tazmîn idersem şi'r-i *Bâkî*'den
 Bu kasr-ı bî-bedel vafında inşâd eylemiş gûyâ (Tâ'ib)¹¹⁴
 Dehrde olmasa mecmû'a-i *Bâkî* dir idüm
 Cem olunmaz bu kadar lafz ile ma'nâ bisyâr (Sâmî)¹¹⁵
 Eger *Nâbî* vü *Bâkî* sag olaydı asr-ı pakûñde
 Temâşâ itselerdi böyle bu tertîb-i dîvânı (Nâşid)¹¹⁶
 Visâle toymasam n'ola be-kavl-i *Bâkî*-i merhûm
 “Kerem gördükçe sultânüm gedâlardan recâ artar” (Sâlim)¹¹⁷

Bâkî hakkında ünlü şair Nedîm'in değerlendirmesi ilgi çekicidir. Nedîm'in Bâkî'yi üstat olarak kabul ettiğini ima eden ve kendi şiir tarzının Bâkî'ninkine benzediğini iddia eden aşağıdaki beyitleri oldukça önemlidir. Bu beyitler, İbrahim Paşaya sunulan bir kasideden alınmıştır. Nedîm, kasidede İbrahim Paşa sayesinde Nefî ve Bâkî'den daha fazla iltifata mazhar olduğunu, dolayısıyla Bâkî'den kendisine kalan, muhtemelen nükte ve hüner mirasına, ihtiyacı olmadığını, İbrahim Paşanın iltifatları sayesinde, şiirlerinin Bâkî'ninkilerden daha güzel olduğunu, bu haliyle Nefî ve Bâkî'den daha büyük veya daha zengin bir şair olduğunu söyler. Bu sözler, muhtemelen bir gerçekten veya vakadan ziyade temenniye benzemektedir:

Bana mîrâs kalmışdur benümdür şi'ri *Bâkî*'nün
 Acep mi beytini tazmîn idüp hiç anmasam anı
 Velîkin devletünde ihtiyâcum yok o mîrâsa
 Dür-i nazmumla pürdür hâmemün ceyb ü girîbânı
 Senün gibi veliyy-i ni'metüm varken cihân içre
 Gelüp *Nefî* vü *Bâkî* benden umsun lutf u ihsânı¹¹⁸

Bu beyitlerde Nedîm, başta “miras” olmak üzere, “ceyb ü girîbân”, “veliyy-i ni'met”, “lutf u ihsân”, “dür” gibi kelimeleri ustalıklı kullanmakta ve İbrahim Paşaya nükteli bir mesaj vermektedir.

¹¹³ Mustafa Yatman, *Osman-zâde Tâ'ib Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara 1989, s. 28.

¹¹⁴ Mustafa Yatman, *Tâ'ib*, s. 5.

¹¹⁵ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmî*, s. 201.

¹¹⁶ Lütfî Alıcı, “Dîvân-ı Nâşid: İnceleme-Tenkitli Metin”, basılmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya 1998.

¹¹⁷ Adnan İnce, *Sâlim*, s. 293.

¹¹⁸ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 89.

Nefî, 18. asırda herhalde en çok övülen Türk şairlerindedir. Nedîm, İbrahim Paşanın tüfek atışı ve testi kırışı için yazdığı bir tarih şiirinde, kendisinin bu şiiri, Nefî tarzında yazdığını söylerken,¹¹⁹ başka bir beytinde şiirlerinin, Nefî'nin ruhu tarafından beğenileceğini iddia eder.¹²⁰ Nedîm'in dostu İzzet Ali Paşa (ö. 1734), dönemin sadrazamı İbrahim Paşaya yazdığı "gibi" redifli kasidesinde Nefî gibi büyüleyici şiirler (methiyeler) yazabileceğini söyler:

Vasf-ı pâkünde eger şügl-ı kitâbet olmasa
Sihir iderdüm şi'rümi *Nefî*-i nazm-ârâ gibi¹²¹

Şeyh Gâlib, Sultan Selim için yazdığı bir kasidede, kendisini Nefî ile kıyaslar ve eğer sultan kendisine destek verirse, ondan daha güzel kasideler yazabileceğini iddia eder:

Ta'n eyleyen gelsün berü olsun benumle rû-be-rû
Nefî'ye itmeme ser-fürû ger himmetün olursa zamm¹²²

Bu beyit, Nedîm gibi Gâlib'in de Nefî'yi Türk edebiyatındaki en büyük kaside şairi olarak kabul ettiğini ima etmesi bakımından dikkate değerdir. Sümbülzâde Vehbî "sühan" kasidesinde, eğer Nefî şiirlerini bana sunsaydı şiirin fayda ve zararlarını belki anlardı, der.¹²³ Seyyid Vehbî, İbrahim Paşaya sunduğu bir kasidede Nefî'nin üstatlığına ve üslûp sahibi bir şair olduğuna işaret eder. Neylî ise kendi şiirlerini Nefî'ninkilere benzetmekten zevk alır:

Seyr eyle şehd-kâm-ı mükâfât olup nice
Nazmunda dâd-ı *Nefî*-i şîrîn-zebân virür (Vehbî)¹²⁴
Neylî alınca nîşger-i [ney-şeker-i?] hâmesin ele
Dâd-ı edâ-yı *Nefî*-i şîrin-zebân virür (Neylî)¹²⁵

¹¹⁹ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 162.

¹²⁰ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 21.

¹²¹ İrfan Aypay, *İzzet Ali Paşa Divanı, Nigâr-nâme*, İstanbul 1998, s. 81.

¹²² Naci Okçu, *Şeyh Galib: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumi Tahli ve Divanın Tenkidli Metni, I-II*, Ankara 1993, s. 147.

¹²³ Sümbülzâde Vehbî, *Dîvân*, s. 117; Sümbülzâde Vehbî, Nefî'yi diğer şiirlerinde de nispeten sıkça söz konusu eder (Bkz. Süreyya Beyzadeoğlu, *Sümbülzâde Vehbî*, İstanbul 2000, s. 40).

¹²⁴ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 142.

¹²⁵ Atabey Kılıç, *Ahmed Neylî Divanı*, basılmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 1994.

Nefî, Subhîzade Azîz'in kasidelerine üstat kimliği ile girmiştir. Azîz, Sultan Abdülhamid'e sunduğu bir kasidede, eğer bu kasidemi Nefî görseydi, eski takvimler gibi kendi şiirlerini atlardı derken,¹²⁶ aynı kasidede Nefî'den bir alıntı yapar.¹²⁷ Azîz, söz konusu manzumesini Nefî'nin Şeyhülislâm Muhammed Efendiye sunduğu bir kasideye nazire olarak yazmıştır. Azîz, ayrıca "üzre" redifli diğer bir kasidesinde de Nefî'yi metheder.¹²⁸ "Üzre" redifli kaside yazan ve Nefî'yi öven şairlerden birisi de Erzurumlu Zihnî'dir.¹²⁹ Gerek Azîz gerekse Zihnî "üzre" redifli kasidelerini Nefî'ye nazire olarak yazmış olmalıdırlar.¹³⁰ Nefî'nin adı ayrıca Sâmî,¹³¹ Âsaf¹³² ve Lebîb¹³³ gibi birçok şairin divanında da geçmektedir.

Nefî'nin bir kaside ve hiciv şairi olarak şöhreti 19. yüzyıla kadar uzanmıştır. Gâlib mahlaslı Abdülhalim Gâlib Paşa (ö. 1876) Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e yazdığı bir kasidede, kendisine imkân verilse Nefî'den daha güzel kasideler yazabileceğini iddia eder. Hiciv ustası Şair Eşref, kendisini Nefî'den daha üstün bulur. Hersekli Ârif Hikmet ise yazdığı kasidenin, Nefî'nin ruhunu şad edeceğini söyler:

Geçerdüm *Nefî*'yi evsâf-ı şâhânende ben ammâ
 Felek gadre düşürdi akl u fikrüm gitdi yağmaya (Gâlib)¹³⁴
 Kılıca karşı ehemmiyeti olmaz tîrûn
 İşte Şemşîr-i Zebân işte Sihâm-ı Nefî (Eşref)¹³⁵
 Okınsa bu kasîdem şevkile vâsf-ı cemîlünde
 İrer rûh-ı revân-ı *Nefî*-i merhûma şâdânı (Hikmet)¹³⁶

18. yüzyıl şairleri tarafından övgüyle anılan diğer bir şair Nâbî'dir. Dönemin ünlü şairlerinden olan Seyyid Vehbî, Nâbî'yi nükte dolu ifade-

¹²⁶ Sadık Erdem, *Subhî-zâde Azîz*, s. 38

¹²⁷ Sadık Erdem, *Subhî-zâde Azîz*, s. 39; Metin Akkuş, *Nefî*, s. 205.

¹²⁸ Sadık Erdem, *Subhî-zâde Azîz*, s. 50.

¹²⁹ Muhsin Macit, *Erzurumlu Zihnî*, s. 51.

¹³⁰ Bk. Metin Akkuş, *Nefî*, s. 191.

¹³¹ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmî*, s. 211.

¹³² Ömür Ceylan, "Âsaf" (metin bankası).

¹³³ Orhan Kurtoğlu, "Lebib Divanı (Tenkitli-Metin)", basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2004, k-24/18.

¹³⁴ Mustafa S. Kaçalın, "Abdülhalim Galip Paşa'nın Mutâyeybât-ı Türkiyye'si", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 24, 2000, s. 144 (137-185).

¹³⁵ Alpay Kabacalı, *Çeşitli Yönleriyle Şair Eşref: hayatı, sanatı, yergileri*, Ankara 1988, s. 166.

¹³⁶ Hersekli Ârif Hikmet, *Külliyât-ı Âsâr 1: Dîvân*, İstanbul 1334, s. 119.

lerle över. Vehbî; Nâbî gibi değerli bir kişinin artık hayatta olmadığını, kendisinin onun takipçisi olduğunu, onun bıraktığı boşluğu dolduracağını ve revaçta olan şiirlerinin Nâbî'nin ruhu tarafından da beğenileceğini, fakat sözden söze fark olabileceğini, dolayısıyla Nâbî'nin şiirleri ile kendisinininkiler arasında da fark olmasının tabî olduğunu söyler. Nâbî'nin takipçisi olduğunu ısrarla vurgulayan Vehbî, bir beytinde Nâbî'yi dünya münşeâtındaki taze bir mazmuna, kendisini de şairin ölçüyle söylenmiş bir mısraına benzetir:

Vehbiyâ şimdi benüm kadrümi bilsün yârân
 ‘Âleme bir dahı *Nâbî* ile zînet gelmez (Vehbî)¹³⁷
 Sırr-ı kemâli bizde n’ola eylese zuhûr
Nâbî Efendi’nün ki babamız budur bizüm
 O gitse pîrsiz kalur erbâb-ı ma’rifet
 Hakkâ ki pîr-i tâze-edâmuz budur bizüm (Vehbî)¹³⁸
 Dir idi rûh-ı *Nâbî* görse Vehbî kâle-i nazmum
 Sevâd-ı safhanı bendergeh-i şehr-i Haleb sandum (Vehbî)¹³⁹
 Nazm-ı *Nâbî* ile şi’rin olamaz yek-lehce
 Vehbiyâ fark var elbetde sühandan sühana (Vehbî)¹⁴⁰
 Münşe’ât-ı dehre *Nâbî* tâze bir mazmûn ise
 Nazm-gûnun biz de Vehbî mısra’-ı mevzûnıyuz (Vehbî)¹⁴¹

Dönemin tanınmış şairlerinden Râşid, “Der-senâkârî-i kıdvetü’ş-şu’arâ *Nâbî Efendi*”¹⁴² başlıklı kasidesini Nâbî’yi övmek için kaleme almış ve şiirde bir şair için söylenebilecek bütün övgü ibârelerini ve sıfatlarını kullanmaya çalışmıştır. Râşid, Nâbî’nin üstatlığını gazellerinde de vurgular. Aşağıdaki ilk beyitte üstat şairlerden yalnız Nâbî’yi beğendiğini ifade eden Râşid, ikinci beyitte, Nâbî’nin, bu nazım dolayısıyla kendisini takdir edeceğini söyler:

¹³⁷ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 575.

¹³⁸ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 608.

¹³⁹ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 609.

¹⁴⁰ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 639.

¹⁴¹ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 568.

¹⁴² Halit Biltekin, *Vak’a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 135.

İttihâd idemem üstâd-ı sūhanla Râşid
 Hazret-i Nâbî-i sencîde-edâdan gayrı¹⁴³
 Eger itmezse Nâbî Râşidâ i'câzunu teslîm
 Bu nazm-ı pâki göster bir dahı inkâra yir kalmaz¹⁴⁴

Arpaemînzâde Sâmi, “zuhûr” redifli müzeyyel bir gazelinde, Nâbî’yi bir konsolosa, yazdığı gazeli de onun ayağına serilmiş bir kumaşa benzettir. Nâbî’nin, Anka gibi eşsiz birisi olduğunu, insanlık yaratılalı beri onun gibi birisinin cihana gelmediğini, şiir sahasının en büyük sultanı ve ustası olduğunu, şiir meydanının onun şanıyla aydınlanıp onurlandığını, şiir yazmadaki gayreti ve yeteneği sayesinde birçok hünerli genç şairi geride bıraktığını söyler ve Nâbî’ye uzun ömürler vermesi için Allah’a dua eder.¹⁴⁵ Sâmi başka bir gazelinde de Nâbî’yi taklit etmenin âdeta mümkün olmadığını, kendi şiirlerinin, onunkilerin yanında çocukların karalamalarına benzediğini söyler.¹⁴⁶ Nâbî’yi Şeyhülislâm Es’ad, Hâzık, Hasîb, Erîb, Hafîd,¹⁴⁷ Lebîb,¹⁴⁸ Nâşid¹⁴⁹ ve Neylî¹⁵⁰ gibi daha birçok şair, şiirlerinde övgüyle anmıştır. Bunlardan, Es’ad kendisini Nâbî’ye eş tutarken,¹⁵¹ Hâzık, kendisine ikinci Nâbî denmesini ister.¹⁵² Mü’minzâde Hasîb, Sâlih İmâm-ı Atâ için kaleme aldığı bir mersiyede eğer Nâbî, Sâlih İmâm-ı Atâ’nın orijinal şiirlerini görseydi (kendi şairliğinden) utanırdı, der.¹⁵³ Sünbülzâde Vehbî, “sūhan” kasidesinde gerçek şiirin Câmî ve Nâbî gibi rintler tarafından yazılabileceğini söyler.¹⁵⁴ Lebîb, kendi şiirlerinin oldukça tatlı oldu-

¹⁴³ Halit Biltekin, *Vak’a-nüvis Râşid*, s. 375.

¹⁴⁴ Halit Biltekin, *Vak’a-nüvis Râşid*, s. 293.

¹⁴⁵ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmi*, s. 477-478.

¹⁴⁶ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmi*, s. 508.

¹⁴⁷ Hacer Ünal, “XVIII. yy. divan şairi Hafîd: hayatı, eseri, edebî kişiliği ve Divanı’nın tenkitli metni”, basılmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.

¹⁴⁸ İdris Kadioğlu, “Lebib-i Âmidî: hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni”, basılmamış doktora tezi, Dicle Üniversitesi, 2003; Orhan Kurtoğlu, “Lebib Divanı (Tenkitli-Metin)”, basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2004.

¹⁴⁹ Lütfi Alıcı, “Dîvân-ı Nâşid” (metin bankası).

¹⁵⁰ Atabey Kılıç, “Neylî” (metin bankası).

¹⁵¹ Muhammed Nur Doğan, *Es’ad*, s. 198.

¹⁵² Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, Ankara 1994: 63.

¹⁵³ Sadık Erdem, *Râmiz*, s. 179.

¹⁵⁴ Sünbülzâde Vehbî, *Dîvân*, s. 113.

ğunu ve malesef bu tadı, zevk sahibi merhum Nâbî'nin tadamadığını ifade eder.¹⁵⁵ Nâbî, 19. yüzyıl şairleri tarafından da üstat olarak anılmıştır. Diyarbakırlı Fahrî, “Nâbî’ye Nazîre” başlıklı şiirinde “âteş-zebân” sıfatıyla andığı Nâbî'nin bir şiirini tanzir etmeye, haddi olmadan cesaret ettiğini söyler.¹⁵⁶ Fâik Efendi (ö. 1838), bir beytinde kendisini padişaha, Nâbî ve Sâbit'i de köleye benzetir. Aslında bu beyit, iki şairin şöhretine ve üstatlığına dolaylı olarak şehadette bulunmaktadır:

Taht-ı şî'irde şimdi bizüz pâdişâh-ı nev
Olsa aceb mi *Nâbi* vü *Sâbit* gulâmumuz¹⁵⁷

Sebk-i Hindî üslûbunun Türk edebiyatındaki önemli temsilcilerinden Neşâtî, Şeyh Gâlib tarafından “çeşmine” redifli gazelde üstat sembolü olarak anılmıştır. Gâlib bu gazeli Neşâtî'ye nazire olarak yazmıştır.¹⁵⁸ Bilindiği gibi Gâlib ve Neşâtî, hem sebk-i Hindî şairidirler hem de Mevlevîdirler. Neşâtî, Nedîm tarafından da söz konusu edilir. Nedîm bir beytinde fettan sakinin cilveleri hakkında beyit okurken elinde Câmî ve Neşâtî'nin divanlarının bulunduğunu söyler. Nazîm de şiirlerinin Neşâtî tarafından beğenileceğini iddia eder:

Müjdeler rûh-ı *Neşâtî*'dür diyen Gâlib sana
La'lini yâd et dür-i nâ-yâb gelsün çeşmine (Gâlib)¹⁵⁹
Elde mey dîvân-ı *Câmî* vü *Neşâtî* der-miyân
Beyt okurken şîve-i sâkî-i fettân üstine (Nedîm)¹⁶⁰
Nazîm-âsâ n'ola garrâlanursam tab'-ı şûhumla
Beğendürürdüm *Neşâtî* gibi bir üstâda eş'ârı (Nazîm)¹⁶¹

18. yüzyılda övülen şairlerden birisi de aynı yüzyılda yaşamış olan Nedîm'dir. *Nedîm Divanı*'nı hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, eserinin girişinde İzzet Âlî Paşa, Âsım, Âtîf gibi bazı şairlerin Nedîm'le ilgili söyledikleri beyitleri toplamıştır. Âtîf, bir beytinde kendisinin Nedîm gibi bir şair olmasının zor olduğunu, fakat hiç olmazsa nazire alanında ona *pey-*

¹⁵⁵ İdris Kadioğlu, “Lebib” (metin bankası).

¹⁵⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şu'arâ)* c. 1, haz. Müjgan Cunbur, Ankara 1999, s. 526.

¹⁵⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır*, s. 537.

¹⁵⁸ İsmail Ünver, *Neşâtî*, s. 36.

¹⁵⁹ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib*, s. 823; İsmail Ünver, *Neşâtî*, s. 36.

¹⁶⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedîm Divanı*, İstanbul 1972, s. 11.

¹⁶¹ İsmail Ünver, *Neşâtî*, s. 36.

revlik edebileceğini ifade eder. Çelebi-zâde Âsım, bir naziresinde Nedîm'in şiirde ulaşılmaz bir yol açtığını, yani orijinal şiirler kaleme aldığını, bundan dolayı da onu tebrik ettiğini söyler.¹⁶² Âsım başka bir beytinde kendi şiir tarzını Nedîm'inkine benzeterek övünür. İzzet Âlî Paşa, Nedîm'in "nev-zemîn-i tâze" ibaresiyle tanıttığı orijinal üslûbunu taklit etmeye çalıştığını söylerken, kendi şiirinin biraz ham olduğunu da itiraf etmiştir. Paşa, başka bir gazelinde kendisinin böylesine sevgiliye kavuşma arzusu içinde olduğu bir yerde, Nedîm'in hâlinin daha da kötü olacağını söyler. Neylî de kendisinin Nedîm'i taklit etmede başarısız olacağını nükteli bir şekilde ifade eder:

Âferin tab'una teşhîs idemem eş'ârun
 Âsımâ nazm-ı *Nedîmâ* ile yek-reng midir (Âsım)¹⁶³
 Nev-zemîn-i tâzede eyle *Nedîm*'e pey-revî
 İzzetâ şî'rün biraz hâm olsa da mâni degül (İzzet)¹⁶⁴
 İzzet mükedderüz hele biz iştiyâk ile
 Bilmem *Nedîm*-i zâr ne âlemeddür aceb" (İzzet)¹⁶⁵
 Germ-inân-ı şevk idüp İzzet kümeyt-i hâmeyi
 At sür sen de *Nedîm*'e arsa-i tanzîrde (İzzet)¹⁶⁶
 Pey-rev olmakda *Nedîmâ*ya özür-hâh olduñ
 Neyliyâ söyleye pâ-yı kalemün leng midür (Neylî)¹⁶⁷

Nedîm hakkında söylenen beyitlerin en dikkati çeken Şeyh Gâlib'e aittir. Klâsik şiirimizin son büyük şairi olarak kabul edilen Gâlib, bir beytinde kendi kendine seslenerek Nedîm tarzının takipçisi olduğunu ve bunun kendisine yakışmadığını söyler. Gâlib bu beytin geçtiği gazeli herhâlde Nedîm'e nazire olarak yazmıştır:¹⁶⁸

Sâlik-i tavr-ı *Nedîm* oldun bu düşmezdi sana
 Hem-zebân olmaz mısın Gâlib suhân-gûlarla sen¹⁶⁹

¹⁶² Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedîm*, s. XV.

¹⁶³ Sadık Erdem, *Râmiz*, s. 206.

¹⁶⁴ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 33, 218.

¹⁶⁵ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 159.

¹⁶⁶ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 242.

¹⁶⁷ Atabey Kılıç, Neylî (metin bankası).

¹⁶⁸ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 326-27.

¹⁶⁹ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara 1994, s. 387; Naci Okçu, Şeyh Gâlib, s. 790.

18. yüzyılın önemli tarihçi ve şairlerinden olan Râşid Efendi; Şeyh Gâlib ve Seyyid Vehbî gibi yüzyılın tanınmış şairleri tarafından övgüyle anılır. “Der-Vasf-ı Piş-tahta-i Cenâb-ı Râşid Efendi”¹⁷⁰ başlıklı manzumesinde Râşid’i öven Gâlib, bir gazelinde Râşid’in eşsiz bir reis olduğunu ve “feleğin kâtibi” sayılan Utârid’in de onun kapısında bir asker olabileceğini söyler. Bir beytinde Râşid’e nazire yazmanın kendisi için kolay olmadığını söyleyen Vehbî, başka bir beytinde Râşid’in ağzının payını verdiğini (yani ona nazire yazdığını) söyleyerek kendi kendini tebrik eder. Râşid’i şiirlerinde anan diğer bir şair, Osmanzade Tâ’ib’dir. Tâ’ib bir beytinde, Râşid gibi büyüleyici güzellikte şiir yazan bir şairin yanında edepli kişinin susması gerektiğini söyler:

Cenâb-ı Râşid Efendi re’îs-i yektâ kim
 O kayda düşmüş Utârid derinde çâker ola (Gâlib)¹⁷¹
 Olup Râşid Efendi bendesi tanzîmine me’mûr
 Hakikat hidmet itdi dâver-i devrâna aşk olsun (Gâlib)¹⁷²
 Hazret-i Râşid Efendi dâver-i gerdûn-vakâr
 Gelmemişdür dehre böyle bir re’îs-i kâmkâr
 Halka vâcibdür du’â-yı devleti leyl ü nehâr (Gâlib)¹⁷³
 Tanzîr-i şi’r-i Râşid’e cür’et ne ihtimâl
 Vehbî müsellemler olsa da tarz-ı sühan bana (Vehbî)¹⁷⁴
 Virdün cevâb Râşid’e nazmunla Vehbiyâ
 Sad âferîn bilmez idüm böyle ben seni¹⁷⁵
 Olsa da imkânı bend-i leb olur şerm ü edeb
 Var iken Râşid gibi şâ’ir-i sihr-âferîn (Tâib)¹⁷⁶

18. asır divanlarında adı anılan şair sayısı önceki yüzyıllara göre oldukça kabarıktır. Meselâ, Şeyh Gâlib divanında Fuzûlî, Nef’î, Neşâtî, Nâbî ve Nedîm dışında Rûhî-i Bağdâdî,¹⁷⁷ Sâbit,¹⁷⁸ Fehîm¹⁷⁹, Rûşenî, Gülşenî,

¹⁷⁰ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 435.

¹⁷¹ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 400.

¹⁷² Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 119.

¹⁷³ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 209.

¹⁷⁴ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 514.

¹⁷⁵ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 673.

¹⁷⁶ Mustafa Yatman, *Tâib*, s. 60.

¹⁷⁷ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 295.

¹⁷⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 302, 425.

¹⁷⁹ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 251.

Nergisî,¹⁸⁰ Nahîfî,¹⁸¹ La'î,¹⁸² Rif'at,¹⁸³ Fasîh,¹⁸⁴ Nevres,¹⁸⁵ Sâkîb¹⁸⁶ ve Pertev gibi isimler vardır. Bunların içinde Pertev önemli bir yer işgal etmektedir. Modern edebiyat tarihlerine göre Pertev mahlâslı şairlerin herhâlde en meşhuru, 19. asrın bürokrat ve Mevlevî şairlerinden Seyyid Mehmed Said Pertev Paşadır. Yalnız bu şairin 1785'te doğduğu öğrenilince, Gâlib divanında adı geçen Pertev'in, başka bir Pertev, meselâ 1807'de vefat eden ve Fatin tezkiresine göre Hoca Neş'et'in öğrencilerinden olan Muvakkıtzâde Mehmed Nûrî Pertev olabileceği akla gelir. Gâlib, Pertev'in şiir mecmuası için manzum bir takriz yazmıştır.¹⁸⁷

Pertev-i rûşen-zamîre eyle Gâlib pey-revî
*Vâsıl olsun şem'ine pervâne Allâh aşkına*¹⁸⁸
 Cümle Cenâb-ı *Pertev* içündür bu nûkteler
 Ol zâta ol sühanver-i yektâyâ hasretüz¹⁸⁹
 İrişmek *Pertev-i âli-cenâbun* gerdine müşkil
 Gönül bî-tâb Gâlib hem kümeýt-i hâme dermânsız¹⁹⁰
 Cenâb-ı *Pertev'e* pey-revlik eyleyüp Gâlib
 Benüm dahı bu gazel dâstânum olsa gerek¹⁹¹
 Mefhûm-ı çeşm ü câm gibidür dinle *Pertev'i*
 Ma'nâdur Es'adâ sühanum güldüren yüzün¹⁹²

Gâlib'in en çok söz konusu ettiği şairlerden birisi, kendi Farsça hocası Süleyman Neş'et (ö. 1807)'tir. Birbirinden bağımsız manzumelerden derlenen aşağıdaki beyitlerde Gâlib, kendisinin, Neş'et'in bir *pey-revi* olduğunu, onun gibi şiirler yazmaya gayret gösterdiğini ve ona nazire yaz-

¹⁸⁰ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib*, s. 914-5.

¹⁸¹ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib*, s. 578.

¹⁸² Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 409.

¹⁸³ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 427.

¹⁸⁴ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 356. Bu gibi bazı beyitlere öğrencim Zarife Gündüztepe'nin bitirme tezi vasıtasıyla ulaştım. Kendisine teşekkür ederim.

¹⁸⁵ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 431.

¹⁸⁶ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 365, 326.

¹⁸⁷ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 99.

¹⁸⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 406.

¹⁸⁹ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 316.

¹⁹⁰ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 317.

¹⁹¹ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 353.

¹⁹² Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 391.

makta zorlandığını ifade eder. Gâlib, Neş'et'in yanı sıra, kendi Arapça hocası Hamdî'yi (ö. 1802) de övgüyle anar:

Her sühan kim denilür derd-i sühandan Gâlib
 Neş'et'ün nâmını yâd eyleme mazmûn gibi¹⁹³
 Hazret-i Neş'et'e tâ pey-rev olunca Gâlib
 Hâme vâdî-i belâgatda dahı çok tolanur¹⁹⁴
 Hasbihâlidür bu nutk-ı pâk Gâlib Neşet'ün
 'Gamdan ölmem korkaram gayret helâk eyler beni'¹⁹⁵
 Hazret-i Neş'et'le Gâlib ben de hem-tavrum velî
 "Gamdan ölmem korkaram gayret helâk eyler beni"¹⁹⁶
 Tir tir ditredüm Es'ad bu kemânı çekicek
 Matla'-ı Neş'et üstâda ne güç söz kondurmak¹⁹⁷
 Eger insâf idersen Es'edâ hacletle rû-mâl it
 Ki zîrâ bu zemîne *Hamdî*-i üstâd ayak basmış¹⁹⁸

Gâlib *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde de Nermî Odabaşı, Mihnetî ve Aynî Çelebi gibi şairleri övmüştür.¹⁹⁹ Gâlib, bu şairlerden birkısını Mevlevî oldukları için methetmiş olmalıdır. Bilindiği gibi Gâlib, Mevlevî şairleri içeren Esrar Dede tezkiresinin hazırlanmasına öncülük etmiştir. Tezkireci Esrar Dede de Gâlib, Ankaravî, Sâkıb gibi Mevlevî şairleri şiirlerinde söz konusu etmiştir.²⁰⁰

Çağdaş şairler tarafından övülen Râşid Efendinin, divanında söz konusu ettiği şairler arasında Râmî Mehmed Paşa, Kâsım, Câmî, İshak ve Tâlib gibi isimler vardır. Aşağıdaki birinci beyitte, benim fikir kolumun²⁰¹ oldukça güçlü dirseğini görünce, Râmî nazım ve nesir yay ve okunu çekmekten vazgeçti, diyen Râşid, Râmî'nin üstatlığını sanatkârane bir şekilde

¹⁹³ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 291.

¹⁹⁴ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 292.

¹⁹⁵ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 428.

¹⁹⁶ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 429.

¹⁹⁷ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib*, s. 704.

¹⁹⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib*, s. 329.

¹⁹⁹ Orhan Okay, Hüseyin Ayan, *Hüsn ü Aşk*, İstanbul 2000, s. 126.

²⁰⁰ Osman Horata, *Esrar Dede: Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divânı*, Ankara 1998, s. 18-22, 52, 373, 513, 640.

²⁰¹ Sâid, kolun dirsekle bilek arasındaki kısmına denir.

ifade etmektedir. İkinci beyitte, şiiirlerinin Kâsım'ı, ince fikirlerinin de Câmî'yi hayran bıraktığını söyler. Üçüncü beyitte ise İshak'ın *pey-revi* olursa, ayna gibi saf şiiirler yazabileceğini ifade eder. Bu beyitte “rûşen-tab” (saf, gönlü aydın, aydın tabiatlı) sıfatıyla anılan İshak'ın şiiirleri hakkında dolaylı bir değerlendirme de söz konusudur. Son beyitte Râşid, kendi şiiirlerini Tâlib adlı bir şairin şiiirleriyle karşılaştırır. Râşid, beytin geçtiği gazeli muhtemelen nazire olarak yazdığı için, Tâlib'in şiiirini ‘mucize’ye kendisinininkini ise ‘sihir’e benzetmiş olmalıdır:

Görince sâ'id-i endîşemün pür-zûrî-i şastın
 Elin çekdi kemân u tîr-i nazm u nesrden *Râmî*²⁰²
 Cemâl-i nazm-ı şûr-engîzümün divânesi *Kâsım*
 Mey-i endîşe-i rengînümün mestânesi *Câmî*²⁰³
 Pey-rev-i *İshak*-ı rûşen-tab' ol kim Râşidâ
 Safvet-i güftârun itsün şerm-sâr âyîneyi²⁰⁴
 Râşid sözünle var sühan-i *Tâlibâ*'da fark
 Sihri helâl başkadur i'câz başkadur (Râşid)²⁰⁵

Yukarıda adı geçen şairler dışında, divanlarda Nâilî, Nâkîd, Râgıb,²⁰⁶ Sâlim,²⁰⁷ Mâhir,²⁰⁸ Dürri,²⁰⁹ Râsih,²¹⁰ Nâşid,²¹¹ Nâmî²¹² gibi daha birçok şair hakkında övgü dolu değerlendirmeler bulmak mümkündür. Meselâ, ifadenin canlı ve parlağını Nâkîd adlı bir şairin şiiirlerinde gördüğünü söyleyen Şeyhülislâm Es'ad Efendi,²¹³ bir gazelinde kendi şiiirinin “sade” olduğunu, Nâilî'nin şiiirlerinin ise “i'câz” seviyesini yakaladığını ifade eder.²¹⁴ Âsım²¹⁵

²⁰² Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid*, s. 122.

²⁰³ Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid*, s. 122.

²⁰⁴ Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid*, s. 379.

²⁰⁵ Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid*, s. 281.

²⁰⁶ Hacer Ünal, “Hafid” (metin bankası), Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmî*, s. 529.

²⁰⁷ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 499.

²⁰⁸ Hacer Ünal, “Hafid” (metin bankası); Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 424.

²⁰⁹ Mustafa Yatman, *Tâ'ib*, s. 60.

²¹⁰ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 14.

²¹¹ Sadık Erdem, *Subhî-zâde Azîz*, s. 100.

²¹² Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmî*, s. 557.

²¹³ Muhammed Nur Doğan, *Es'ad*, s. 269.

²¹⁴ Muhammed Nur Doğan, *Es'ad*, s. 204.

²¹⁵ Muhammed Nur Doğan, *Es'ad*, s. 216.

ve İshak Efendiyi²¹⁶ muhtemelen onların şiirlerine yazdığı nazireler dolayısıyla öven Es'ad, ünlü na't şairi Yahyâ Nazîm'in şiirlerinin nükte dolu olduğunu ve güzel şiirler yazabilmek için onu taklit etmek gerektiğini vurgular.²¹⁷ Nazîm, Arpaemînizâde Sâmi tarafından da nazire münasebetiyle söz konusu edilir. Sâmi, Nazîm'i taklit ederek güzel şiirler kaleme aldığını,²¹⁸ onunki kadar güzel olmasa da şiirinin rağbet göreceğini söyler.²¹⁹ İzzet Ali Paşa'nın, divanında övgüyle adını andığı Türk şairleri arasında Vehbî Efendi,²²⁰ Âtîf,²²¹ Âsım,²²² Sâmi,²²³ Rifat,²²⁴ Lem'i,²²⁵ Şehri²²⁶ gibi isimler vardır. İzzet, ayrıca Âtîf Efendiye yazdığı bir sitayiş kasidesinde birçok şairin adını anmıştır. Şairlerin toplu olarak anıldığı bu kaside, aşağıda söz konusu edilecektir.

Divanlarda Türk Şairlerle İlgili Toplu Değerlendirmeler

Şu anki bilgilerimize göre, ilk toplu şairler değerlendirmesi niteliğindeki manzume, Gelibolulu Âli'ye aittir. Âli, *Dîvân*'ının ön sözünde 15. ve 16. yüzyılda yaşamış ünlü Türk şairlerini hem nesirle hem nazımla değerlendirir. Hayâlî ve Necâtî'yi üstat şair olarak tanıtan Âli, Mesîhî, Ahmed Paşa ve Zâtî'nin hak ettiklerinden daha fazla şöhrete sahip olduklarını iddia eder.²²⁷ Âli, şairleri divanında yer alan "bol" redifli uzun manzume-

²¹⁶ Muhammed Nur Doğan, *Es'ad*, s. 267.

²¹⁷ Muhammed Nur Doğan, *Es'ad*, s. 264, 271.

²¹⁸ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmi*, s. 468.

²¹⁹ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmi*, s. 540.

²²⁰ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 232, 268.

²²¹ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 267, 173, 175.

²²² İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 203.

²²³ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 198.

²²⁴ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 252.

²²⁵ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 246.

²²⁶ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 185.

²²⁷ "Vüzerâ-yı kişver-güşâsı şol şi'r idi ki fenn-i fesâhatde ferîd 'âlem-i belâgatde vahid sâhib-i edâ-yı rengîn mâlik-i tarz-ı nev-âyîn kimesnelerdür ki zikr olunur: Nazm

Hayâlî Hayretî Ahmed Necâtî
Celîlî vü Mesîhî Fazlî Zâtî

Bahr-i diger

Kiminün nâmı zâtuna gâlib
Ol Mesîhî vü Ahmed ü Zâtî

Ve kiminün kemâ-yenbagî şöhret-i zâtı ve şânına lâyık iltifâtı var idi. Nazm

Biri anun Hayâlî-i mümtâz

Biri dahi Necâtî-i üstâd" (Tahir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Ankara

1990, s. 398).

sinde de söz konusu eder. İctimaî sorunların dile getirildiği manzumede, şairler değerlendirilirken hem biyografik bilgi verilir, hem de şair adları iştikak ve cinas sanatları için malzeme olarak kullanılır. Manzumede ilk değerlendirilen şair Bâkî'dir. İki beyitle ele alınır. İlk beyitte, dünyada herşeyin bir fenası olduğunu bilen Bâkî'nin kendini dünya nimetleri için fazla zora sokmadığı söylenir. İkinci beyitte, asrın önemli bir şair ve "molla"sı olan Bâkî'nin azledilmesinin yakışık almadığı vurgulanır. Bâkî'den sonra Nev'î'yi ve kendisini söz konusu eden Âlî, Nev'î'nin şehzade hocası, Meylî'nin müfti, Hatemî Beg'in cimri, Sâ'î'nin zengin, Mi-sâlî'nin fakir, Bezmî'nin rint olduğunu söyler. Adını andığı son şair Sabrî'dir. Âlî, Sabrî'nin şiire yeni başladığını ve güzel gazeller kaleme aldığını söyler:

Şâ'irlerün tettebbu'ı müşkil zemîndür
 Nazm ehlinün zamânede gamdan gıdâsı bol
 El virmez oldu bıkır-i ma'ânî erenlere
 Âğûş-ı tenge ferce muhâl ihtifâsı bol
Bâkî Efendi kendüye virmez muzâyaka
 Gerdûn-ı lâ-bekâyı bilür kim fenâsı bol
 Monlâ-yı asr şâ'ir-i şîrîn-keîâm iken
 Lâyık mı ola azl ile anuñ belâsı bol
Nev'î Efendi hâce-i şehzâdedür hele
 Envâ'-ı izz ü kadri dürüst i'tilâsı bol
 Ol dahı bunca fazl ile cevr-i zemânededen
 Bir nev'î yük çeker ki olur incinâsı bol
Âlî Efendi nazmile hâce-i devr olup
 Vassâf-ı asr iken n'îçün olmaz safâsı bol
 Azl ile çekdürüp aña hâtâ muzâyaka
 Şâh-ı cihânuñ olmaya lutf u atâsı bol
Sabrî ki hoşça sözleri var nazm-ı hûb ile
 Bir nev-heves durur gazel-i dil-güşâsı bol²²⁸

Gelibolulu Âlî'nin takipçilerinden Sâfî, 15. ve 16. yüzyılda yaşayan altı büyük Türk şairini meşhur Fars şairleri ile eşleştirir. Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında karşılaştığımız kıt'a tarzındaki bu şiirde Sâfî;

²²⁸ Kudret Altun, *Gelibolulu*, s. 516-517.

Ahmed Paşa, Zâtî, Necâtî, Hayâlî, Bâkî ve Âlî'yi sırasıyla Selmân, Hâcû-yı Kirmânî, Husrev-i Dehlevî, Hâfız, Şâhî ve Câmî'ye benzetir.²²⁹

Divan şiirinde toplu şair değerlendirmeleri daha çok 18. yüzyılda görülür. 17. ve 18. asırlarda Türk halk şairleri de *şâirnâme* ve *âşıkname* gibi adlarla anılan manzumelerinde, diğer şairleri kısaca söz konusu etmişlerdir.²³⁰ Divan şairlerinden gerek Osmanzâde Tâ'ib'in gerekse Seyyid Vehbî'nin, şairleri topluca değerlendirdikleri şiirlerden anlaşıldığına göre, toplu değerlendirme işlemi, bir ihtiyaçtan kaynaklanmış olmalıdır. Şairler çoğalmış ve şairlerin iyisi kötüsü birbirine karışmıştır. Bunların usta bir şair tarafından ayırt edilmesi gerekmektedir. Böyle bir gereksinim, Bosnalı Sâbit'in, Nâbî'nin Halep'ten İstanbul'a gelmesi münasebetiyle söylediği şiirden anlaşıldığına göre, 17. yüzyılda, ve aslında her dönemde, söz konusudur. Burada önemli olan, iyi ve kötü şairleri birbirinden ayırmak için bir hakem şairin görevlendirilmesine yönelik isteklerdir. Baltacı Mehmed Paşaya yazdığı "Ramazaniye berây-ı Baltacı Mehmed Paşa" adlı kasidesinde Sâbit, Nâbî'nin yeni şiir tarzının mucidi olduğunu, onun, şairlik taslayanlarla gerçek şairleri birbirinden ayıracağını, çünkü saçma sapan şiir söyleyen birçok şairin türediğini ve bunların oldukça hacimli divanlar oluşturduklarını söyler:²³¹

Şu'arâdan müteşâ'irleri temyiz eyler
Ayrılır gayrı ısırgan dikeninden reyhân
Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var
Dâmen-âlûde-i çirk-âb ü dehân-ı hezeyân²³²

²²⁹ Rûm u 'Acemde kopmuş a'yânı ehl-i nazmun
Eşrâfî ya'ni olmuş bir birinün misâli
Selmân anıldı Ahmed Hâcû yazıldı Zâtî
Husrevlenür Necâtî Hâfızlanur Hayâlî
Nâzik edâlardan Şâhî sayıldı Bâkî
Her dilde kudretinden Câmî tutıldı 'Âlî
Sâfî bu penç beyitte yazıldı şeş cihetden
Altı güzîde zâtun evsâf-ı pür-kemâli [Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbârın Tezkire Kısım*, Ankara 1994, s. 167].

²³⁰ Saim Sakaoglu, "Türk Saz Şiiri", *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı III, (Halk Şiiri)*, Ankara 1989, 445-450, s. 141; Doğan Kaya, "Şairnelere Ek", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, VII, Sivas 1998, s. 62 (61-97).

²³¹ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 306.

²³² Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 306.

Sâbit'in bu şiirde söylediği “Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var” mısraı Sünbülzâde Vehbî tarafından Sühan kasidesinde kullanılır. Vehbî, kaldırımın altında olan mahlûkların deliklerinden çıkıp kaldırımın üstünde koşuşturmaya başladıklarını çirkin bir benzetme ile ifade eder:

“Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var”
 Diyü taş urmuşdı Sâbit-i dâna-yı sühan
 Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden
 Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan²³³

17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm de bir kasidesinde kendisini överken, dönemin diğer şairlerini oldukça ağır bir dille eleştirir.²³⁴ Fehîm'in daha sonra, eğer elinde “ferman” olursa bu şairlere “had”lerini bildireceğini söylemesi, Seyyid Vehbî'nin konuyla ilgili şiirleri göz önünde bulundurulunca, dikkat çekicidir.

Bildürürdüm bu kavme ben haddin
 Âh elümde olaydı *fermâni*²³⁵

Çünkü şu anki bilgilerimize göre âdeta resmî olarak şairleri değerlendirmeye görevi, ilk defa Sultan III. Ahmed tarafından “reis-i şairân” unvanı ile Osman-zâde Tâ'ib'e verilmiştir. 1721 yılında, bir şehzadenin doğumu üzerine Tâ'ib'in sultana sunduğu bir tarih manzumesi dolayısıyla verilen bu unvan, belki de “*yetkileri olan resmî bir ünvanıdır*”.²³⁶ Tâ'ib, kendi döneminde yaşamış şairleri değerlendirdiği kasidesinde, adını andığı şairler için genellikle övgü malzemesi bulma gayreti içindedir. Tâ'ib, Râşid ve Vehbî'yi “mana mülkünün husrevi” olarak överken, şairlik vasfının ancak Neylî (ö. 1757) ve Kâmî'ye (ö. 1723) verilebileceğini söyler. Müderris Âsım (ö. 1759) için “hoş-gü” (güzel söz söyleyen) sıfatını kullanan Tâ'ib, onun şairlik, nasirlik ve fazilet bakımından eşsiz bir insan olduğunu ifade eder. Defterdar İzzet Bey (ö. 1734)'in şairlere reis olmayı hak ettiğini iddia eden Tâ'ib, Reşîd, Sâlim, Şehrî, Lem'i ve Rahmî'yi, divan kâtipleri arasında şairlikle ün kazanan kişiler olarak över.²³⁷ Tâ'ib bu kasidesinde yeni yetme bazı şairleri de tenkit eder. Onların daha Sa'dî'nin *Gülîstân*'ını bile okumadan, üstatlık tasladıklarını, asıl şairlerin önüne geçmek için büyük bir

²³³ Sünbülzâde Vehbî, *Dîvân*, s. 117.

²³⁴ Tahir Üzgör, *Fehîm*, s. 206.

²³⁵ Tahir Üzgör, *Fehîm*, s. 206.

²³⁶ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, 1985: 2899.

²³⁷ Mustafa Yatman, *Tâib*, s. 34.

istekle paçaları sıvadıklarını söyleyen Tâ'ib, güzel şiir yazarlarla kötü şiir yazarları ortaya çıkarması için Vehbî'yi kendisine vekil tayin ettiğini ilân eder ve onun, herkesin şairlik derecesini ortaya koyacağını ve şairlik taslayanlara da hadlerini bildireceğini söyler.²³⁸

Seyyid Vehbî (ö. 1736), “Kasîde-i Garrâ Eser-i Kilk-i Vehbî-i Nikât-ârâ der-Vasf-ı Şi'r ü İnşâ'-i Şu'arâ der-Zemân-ı Sultân Ahmed Hân” başlıklı manzumesinde sultana seslenerek, Osman-zâde Tâ'ib'i şairlerin reisi yapmasının, yerinde bir hareket olduğunu, Tâ'ib'in hür iradesiyle kendisini vekil tayin ettiğini, kendisinin de Nedîm'i halef olarak bıraktığını söyler. Vehbî, nüktedan diye tarif ettiği Nedîm'in yetenekli şairlerin şiirlerini inceleyip, onların şairlik kudretlerinin ne olduğunu belirleyeceğini, kararlarında adaletli davranacağını ve gerçek şair olmayıp da şair geçinmeleri de ortaya çıkaracağını söyler. Vehbî, bütün bunlardan sonra hâlâ saçma şiir yazar şair çıkarsa, Nedîm'in onlara hadlerini bildirmesi gerektiğini de sözlerine ekler.²³⁹

Vehbî, daha sonra dönemin diğer önemli şairlerini mesleklerine uygun ifadelerle metheder. Eğer Sâlim kadı olursa, şairlik taslayanlara hadlerini bildireceğini, Pîrî-zâde'nin müfettiş olmaya lâyık olduğunu; Kâmî ve Neylî'nin, ediplerle cahilleri birbirinden ayırt edeceklerini, kendisine kalsa İshak Efendi'yi hakem tayin edeceğini, Râşid'in “mahâdîm”i,²⁴⁰ İzzet Begin de divan kâtiplerini tanıtmayı gerektiğini söyler.²⁴¹ Vehbî, dönemin diğer bazı şairleri ile ilgili görüşlerini de şiirine ekler. Âtîf için güzel söz söyleyen anlamında ‘hoş-gû’ sıfatını kullanırken, Nahîfî'nin şiirlerinin Yunus Emre'ninkilerden daha etkili olduğunu, Rif'atî'nin, şairlerin şeyhi olduğunu, Sâlim'in şairliğinin herkesçe kabul edildiğini, Lem'î'nin eşsiz biri olduğunu, Kelîm, İffetî, Yümnî ve Câzîm'in başarılı şairler olduklarını, bunlara Mollâ Necîb ve Nazîm'i de eklemek gerektiğini sade mısralarla ifade eder.²⁴² Vehbî, şiir yazmaya yeni başlayan ve akranlarından daha güzel şiir yazar şairleri de bir mısra içinde sıralar. Bunlar Edîb, Fâ'iz, Feyzî, Fevzî, Vâsîf ve Mâcid'dir. Şair olmak için mahlâs sahibi olmanın yetmediğini söyleyen Vehbî; Tırsî ve Sâ'nî gibi şairlik taslayanların mah-

²³⁸ Mustafa Yatman, Tâib, s. 36.

²³⁹ Hamit Dikmen, Seyyid Vehbî, s. 39-40.

²⁴⁰ mahâdîm: “oğullar, kibar kimselerin çocukları”

²⁴¹ Hamit Dikmen, Seyyid Vehbî, s. 40.

²⁴² Hamit Dikmen, Seyyid Vehbî, s. 40-41.

lâslarına Tâ'ib Efendinin el koyması ve bu mahlâsları hak edenlere vermesi gerektiğini savunur.²⁴³

Nedîm, III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşaya yazdığı bir kasidede, kendini överken, kendinden önceki Türk şairlerle ilgili kısa ve özlü değerlendirmeler yapar ki bunlar modern edebiyat tarihçileri tarafından da benimsenmiştir. Nedîm'e göre, divan şiirinde, kaside tarzında Nef'î, gazel tarzında Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ, mesnevi tarzında Nev'îzâde Atâyî, rûba'î tarzında da Hâletî başarılıdır:

*Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdur
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi
Mesnevî semtinde geçmiştir Atâyî cümlesin
Hâletî evc-i rübâ'îde uçar Ankâ gibi
Hâsılı her biri bir vâdide bulmuş imtiyâz
Müstezâd u şarkı vü tahmîs-i şevk-efzâ gibi²⁴⁴*

Kendinden önceki şairleri böyle özlü bir şekilde değerlendirdikten sonra Nedîm, sözü kendi şiir tarzına getirir. "İ'câz" seviyesindeki şiirlerinin Hazret-i Musa'nın "yed-i beyzâ" sı gibi eski büyük şairleri susturacağını, Buhterî, Ahtal, Bû Tayyib ve Bebgâ gibi orijinal Arapça şiirler yazabileceğini, Tatar dilinde Nevâyî, Fars dilinde de Sâ'ib ve Rûknâ gibi başarılı olacağını iddia eder.²⁴⁵ Bu beyitler, Nedîm nazarında Arap, Çağatay ve Fars şiirinin üstatlarının kimler olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Lebîb-i Âmidî, "Hasb-i hâl-i vakt ü zamân el-müsemmâ be-Feryâdnâme" başlıklı manzumesinde Fuzûlî, Nâbî, Neşâtî ve özellikle Nef'î'yi anar. Önce kasideleriyle kendisini Nef'î'ye benzeten Lebîb, daha sonraki beyitlerde kendisinin ondan da üstün olduğunu söyler:

*Hakk mezheb-i Mansûrdur it fikrin idâre
Hallâc u Nesîmî saña tenkîli ayândur
Lâyıkdur o evsâfa bu mısra'-ı Fuzûlî
Aldanma ki şâ'ir sözi elbetde yalandur
İnsâf kıl insâf okındukça kasîdem
Dinmez mi Lebîbâ dahı Nef'î-i zamândur*

²⁴³ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî*, s. 42-43.

²⁴⁴ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 72.

²⁴⁵ Muhsin Macit, *Nedîm*, s. 72.

Ancak beni hem-lehce-i *Nefî* iden ahbâb
 Bâzâr-ı temizinde anuñ nefî ziyândur
 Meh-tâb-ı hünerdür benüm endîşe-i zihnüm
 Farzâ anuñ endîşesi bir ince ketândur
 San hüsn-i edâsıyla bana lâfa gelince
 Sâhamda anuñ ejderi bî-tâb u tevândur
 Ben şimdilik ol mâlik-i mülk-i sühanem kim
 Sad *Nefî* benüm pîş-i rikâbumda revândur
 İşretgâh-ı ervâhda *Nabî* vü *Neşâtî*
 Hüsn-i sühanüm aşkına peymâne-keşândur (Lebib)²⁴⁶

İzzet Ali Paşa, Âtîf Efendiye²⁴⁷ sunduğu bir kasidesinde onu överken Veysi, Nâbî, Sâbit, Sâ'ib, Şevket, Rüşdî, Mihrî, Tal'atî, Zâtî, Hayretî gibi Türk ve Fars şairlerini, bazen üstat sembolü ve benzetme unsuru, bazen de iştikak sanatına malzeme olarak kullanır. Bilindiği gibi benzetmede herhangi bir özellik bakımından en üstün olan veya üstün kabul edilen varlık kullanılır:

İnşâsı iştihâr bulup hüsn-i sebk ile
 Güm-nâm itdi *Veysi*-i sâhib-fazîleti
 Reftâr-ı tâze-tavrını seyr it aceb midür
 Vardur dinilse *Nâbi*-i üstâda sebkati
Sâbit göreydi şî'rünü şâbâş-hân olup
 Eylerdi zât-ı pâküne imzâ belâgatı
 Mazmûn-ı dil-nişîni unutturdı *Sâ'ib*'i
 Bârikter hayâl ile sebk itdi Şevket'i
Rüşdî sedâd ü rüşdine olmuş rübûde-dil
Mihrî vü *Tal'atî* ise meftûn-ı tal'atı
 Zât-ı hüner-simâtına *Zâtî* firifte
 Hayrân hüsn-i lehcesine rûh-ı *Hayretî*²⁴⁸

²⁴⁶ İdris Kadioğlu, "Lebib" (metin bankası).

²⁴⁷ İzzet Ali Paşa, muhtemelen nazire olarak yazdığı gazellerinde de Âtîf Efendi, Sâmî, Nedîm ve Rakîm gibi şairleri söz konusu eder ve kendisinin onların bir "pey-revi" olduğunu söyler (İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 173, 175, 198, 218, 219, 235).

²⁴⁸ İrfan Aypay, *İzzet Ali*, s. 102.

Mehmed Sâlim'in *Dîvân*'ında da sık sık Türk şairlerinin adlarına rastlarız. Sâlim, kendi şiir tarzını övmek için malzeme olarak kullandığı ve övünürken dolaylı olarak büyüklüklerine şahadet ettiği Fars ve Türk şairleri hakkında dikkate değer bir değerlendirme yapmaz. "Fahriyye" türündeki bir mesnevisinde Sâlim, kendisinin, Urfî, Hâfız-ı Şîrâzî, Sâ'ib, Şevket, Şems-i Tebrîzî, Câmî, Firdevsî gibi Fars şairlerinden ve Bâkî, Rızâyî, Nâdirî, Neşâtî, Vecdî, Hâletî, Riyâzî, Füyûzî, Âlî, Tarzî, Yahyâ, Cem'î, İsmetî, Bahâyî, İzzetî, Sükûnî, Nâ'ilî, Neylî, Nergisî, Kafzâde, Rûhî, Râşid, Nâbî gibi Türk şairlerden üstün olduğunu ifade eder.²⁴⁹ Bu manzume, bir 18. yüzyıl divan şairinin, üstat şair olarak kabul ettiği şairler arasında kimlerin yer aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Arpaemînzâde Sâmî, divanında yer alan bir mesnevîde Vahîd, Nazîm, Âlî, Nâmî, Vehbî, Bâkî'yi söz konusu eder.²⁵⁰ Sürûrî'nin şairleri eleştirdiği bir gazelinde de Vehbî, Aynî ve Refî'î'nin adları geçmektedir. Bu gazelin ilk beytinde, ozan şairlerin, Vehbî gibi, halkı bıktırdıkları söylenmektedir.²⁵¹

Erzurumlu Zihnî, dönemindeki devlet adamlarının, şaire, dolayısıyla kendisine karşı ilgisizliğinden yakındığı bir kasidede eski devlet adamlarının şiire verdiği önem sayesinde büyük şairlerin yetiştiğine ve bu şairlerin şiirleri vasıtasıyla sultanların şan ve şöretlerinin bakileştiğine dikkat çeker. Zihnî'nin zihnindeki büyük şairler arasında Nefî, Bâkî, Nâbî ve Sâbit vardır:

Nefî-i mu'ciz-beyân u *Bâkî*-i şîrîn-zebân
Nâbî-i pîr-i sühân Sâbit-kadem erler gibi²⁵²

Zihnî, *Dîvân*'ının başında yer alan "Sebeb-i tertîb ü bâ'is-i dâ'iyye-i terkîb budur ki be-tarîkû't-tergîb mesneviyyü'l-esâlîb beyân olunur" başlıklı 87 beyitlik mesnevisinde bazı Türk şairlerini övgüyle ve rahmetle yad eder. Zihnî bu manzumesinde Bâkî'nin "şuh, selîs ü mevzûn" şiirlerine heves ettiğini, Vehbî'nin tarih yazmada eşsiz olduğunu, Sâbit'in şiirlerinin atasözleriyle dolu olduğunu, Nâbî'nin mana dolu şiirleriyle insanın aklını ve gönlünü mest ettiğini ve dönem şairleri içinde seçkin bir yerinin olduğunu, Hâzîk, Câmî, Âgâh, Âlî ve Rûhî'nin önemli şairler olduklarını, Râgîb'in hem başarılı bir devlet adamı hem de üstün bir şair olduğunu,

²⁴⁹ Adnan İnce, *Sâlim*, s. 172-174.

²⁵⁰ Fatma Sabiha Kutlar, *Sâmî*, s. 399-400.

²⁵¹ Cem Dilçin, "Gazel", *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Ankara 1986, 415-417, s. 155.

²⁵² Musin Macit, *Erzurumlu Zihnî*, s. 4.

Nefî'nin şiirlerinin hayal bakımından zengin olduğunu ve kaside tarzında herkesin önünde bulunduğunu söyler:

Lîk ol *Bâkî*-i şîrîn-güftâr
 Kimse asrında degül gâşiye-dâr
 Sözleri şûh u selîs u mevzûn
 Medh-i dilberdedür ekser mazmûn
 Şî'r-i *Bâkî*ye hevesnâkem ben
 Sözleri tab'umı eyler rûşen
Vehbî târîhde yektâ geldi
 O da ol fende dilârâ geldi
 Şî'r-i *Sâbit* neydüğün eyle yakîn
 Ferah-ı hâtırına ver temkîn
 Durûbü'l-emsâlde olmuş mâhir
 İdemez herkes anı der-hâtır
 Tualum *Nâbî*-i pîrûn elini
 Hâlinün söyleyelim mücmelini
 Hâli tafsîle sığışmaz zîrâ
 Oldı ser-levha-i ehl-i ma'nâ
 Sözi akl u dili eyler hayrân
 Son gelenlerde odur nâdiredân
Hâzik u *Câmî* vü *Âgâh* sana
Âlî vü *Rûhî* vü nükte-pîrâ
 Bunların kim ola yâ akrânı
 Her biri mülk-i edâ sultânı
 Oldu sûretde vezîr-i ra'nâ
 Şâh-ı ma'nâ idi *Râgıb* hakkâ
 Sağ olaydı dedi kim ehl-i sühan
 Cümleye *Râgıb* idi müstahsen
 Sadr-ı devletde dahı ehl-i edâ
 Nâm-ı sâmîleri çokdur cânâ
Nefî-i pâk-edâyı dirsên
 Takdı ol pâ-y-ı hayâlâta resên
 Kim kasâ'idde anı sebk itmiş
 Yokdur ol vâdîye irmiş gitmiş

Cümleye Hazret-i Hak rahmet ide
Cümlesi ravza-i rızvâna gide (Zihnî)²⁵³

Divan şiirinin 19. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden Ârif Hikmet (ö. 1859), üslûp sahibi olarak on tane üstat şairin adını sayar ve sözden anlayan kişilerin bunlardan birisine *pey-rev* olması gerektiğini söyler:

Bâkî vü Nefî vü Nâbî vü Necâtî vü Fehîm
Sâbit ü Râğîb ü Sâmî vü Fuzûlî vü Nedîm
Reh-nümâyân-ı esâlîb-i sühan bunlardur
Birinün meslegine pey-rev olur tab'-ı selîm²⁵⁴

S o n u ç

Bu çalışmada divan şairlerimizin birbirleriyle ilgili manzum değerlendirmeleri, genel hatlarıyla belirlenmeye ve örneklendirilmeye çalışıldı. Türk şairleri, çoğunlukla nazire olarak yazdıkları kaside ve gazellerinde Nevâyî, Bâkî, Nefî, Nâbî, Sâbit, Neşâtî, Fehîm, Nedîm gibi meşhur şairlerin yanı sıra; Sabrî, Vecdî, Ârif Efendi, Mâhir Efendi gibi ikinci sınıf denilebilecek şairleri üstat olarak anmışlardır. Bunun en önemli sebeplerinden birisini, şairlerin tabi oldukları nazirecilik geleneğinde aramak gerekir. Geleceğin usta bir şairi, özellikle yetişme döneminde, istikbalde şöhreti kendisinin gerisinde kalacak birçok şaire nazire yazmış ve tabîi olarak onu övmüştür. Ayrıca yazdıkları birkaç şiirle meşhur olan şairler de her dönemde ve her edebiyatta çıkmıştır. Divan şairleri, şöhreti belli bir dönemle sınırlı kalan şair ve şiirlere de nazireler yazmışlardır. Şairler söz konusu ettikleri şahısları ya yüceltmişler, ya onların *pey-revi* olduklarını söylemişler ya kendilerini onlara benzetmişler ya da onları kışkandıracak, hayrette bırakacak, utandıracak kadar güzel şiir yazdıklarını ifade etmişlerdir. 17. ve 18. yüzyıllarda çok fazla şairin yetiştiğini, Sâbit'in "*Kaldırım taşları altında birer şair var*" mısraından öğreniyoruz.²⁵⁵ Şairlerin iyisinin kötüsünden ayrılması gerektiği düşüncesini gündeme getiren veya bu dü-

²⁵³ Musin Macit, *Erzurumlu Zihnî*, s. 129-131.

²⁵⁴ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, s. 839.

²⁵⁵ Turgut Karacan, *Sâbit*, s. 306.

şünceyi en önce şiirine yansıtanlardan birisi Bosnalı Sâbit'tir. Sultan III. Ahmed, Osmanzâde Tâ'ib'i şairlerin reisi ilân ederek, ona dönemin şairlerini değerlendirme yetkisini verir. Tâ'ib de bir kasidesinde döneminin şairlerini değerlendirmiştir. Daha çok iyi şairlerin övülmesi şeklinde yapılan bu değerlendirme işlemi, Seyyid Vehbî ile devam eder. Nedîm, Mehmed Sâlim, İzzet Paşa ve Erzurumlu Zihnî gibi şairlerin divanlarında eski şairlerin topluca adlarının zikredildiği manzumeler vardır. Bu, 18. asırda Türk şairlerin, şiirlere daha çok konu edildiklerine işaret etmektedir. Aynı asırda Müminzâde Ahmed Hasîb, *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı oldukça hacimli eserinde Osmanlı tarihinin yanı sıra, âlim ve şairlerin biyografilerini manzum olarak anlatmıştır.²⁵⁶ Manzum şair değerlendirmelerinin Türk edebiyatındaki en güzel örneği Tanzimat döneminde Ziya Paşa ile verilmiştir. *Harâbât* şairinden sonra da benzer çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Bahaeddin Beyin 205 beyitlik *Sergüzeşt-i Şi'r-i Osmânî'si*,²⁵⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Güftî tezkiresi tarzında yarım kalan bir çalışması²⁵⁸ ve Tahir Olgun'un *Manzum Bir Muhtıra'sı*²⁵⁹ sayılabilir.

²⁵⁶ Menderes Coşkun, *Manzum Bir Şairler Tezkiresi: Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân'ındaki Şair Biyografileri*, Ankara 2002.

²⁵⁷ İbnü'l-Emin, *Son Asır*, s. 262.

²⁵⁸ İbnü'l-Emin, *Son Asır*, s. 60.

²⁵⁹ Tahir Olgun, *Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931.

“OTTOMAN TURKISH POETS’ ASSESSMENTS OF EACH OTHER IN VERSE”

Abstract

What outstanding classical Turkish poets said about other Turkish poets and what were their assessments of each other is the subject of this study. We tried to collect such assessments and words in many Turkish divans (poem collections) in hand. Ottoman poets in some verses compare themselves with master poets in their minds in order to eulogise their poetical talents. They praise other poets to whom they wrote a parallel (nazire) in gazel or kaside form. Among the Turkish poets eulogised or used as a master poet in divans were Nevâyî, Bâkî, Nâbî, Nefî, Neşâtî, Sâbit, Ârif, Sâlim and Nedîm. In the 18th century a relatively much number of poets including Osmanzâde Tâ’ib, Seyyid Vehbî and Erzurumlu Zihnî composed long poems in order to assess and define succeeding and living Turkish poets.

Keywords

Ottoman Turkish Poets, Assessment, Eulogy, Criticism, Divan